

İSLAM HUKUKUNDA DEVLETLERARASI ANLAŞMALAR (DEVLETLER HUKUKUYLA KARŞILAŞTIRMALI)

Mehmet YALAR*

ÖZET

İslam, insan haklarının korunması temeline dayalı, güçlüye karşı güçsüzü koruyan, insan onur ve haysiyetini ön plana çıkaran bir dünya barışına çağrıda bulunur. Devletlerarası anlaşmalar ise, sözkonusu barışın ve dış ilişkilerin önemli ve etkin vasıtalarıdır. Müslümanlar, Hz. Peygamber döneminden beri, devletlerarası anlaşmalarla tanışmış ve bu anlaşmaları, hem onlara hem de bütün insanlığa iyilik getirecek şekilde uygulamışlardır. Anlaşmalar, her zaman ve her yerde, özellikle de devletlerarası camianın konularını düzenleyen örgütler ve ittifaklar dönemi olan günümüzde kullanılması mümkün olan bir vasıtaadır.

ملخص الموضوع:

إن الإسلام دعا إلى السلام العالمي القائم على العزة والكرامة وإعطاء الناس حقوقهم لا القائم على سيطرة القوي على الضعيف. وتمت المعاهدات وسيلة مهمة ومؤثرة في السلم والعلاقات الخارجية. وقد عرف المسلمون المعاهدات منذ المهد النبوي وطبقوها بما يحقق الخير لهم ولكافة الناس. وهي وسيلة يمكن استعمالها في أي عصر ومكان وخاصة في عهد المنظمات والاتفاقيات الدولية التي تنظم شؤون المجتمع الدولي.

GİRİŞ

Devletlerarası ilişkiler, onları düzenleyen ve anlaşmazlık halinde çözüm için başvurulacak bir takım kurallara dayanır. Anlaşmalar ve sözleşmeler ise, devletlerarası ilişkileri düzenleyen devletler hukukunun kaynağı sayılır¹.

* Dr. U.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağati Öğretim Görevlisi.

¹ Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü(m.38/1a); Akipek, Ömer İllhan, Devletler Hukuku 3.bası, Ankara, ts. I, 70; Sultan, Hâmid, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm fi Vakli's-Silm, Kahire, 1969, 46

Bu nedenle devletler, başka devletlerle imzaladıkları anlaşma ve sözleşmelere büyük önem atfederler. Aynı şekilde İslam hukuku da, devletlerarası anlaşma ve sözleşmelere fazlasıyla önem vermekte ve korunmaları için olağanüstü bir titizlik göstermektedir. Ayrıca, özel çıkarların, anlaşma ve sözleşmeleri bozmanın gerekçesi yapılmasını da reddetmektedir².

Bu nedenle, İslam hukukunun devletlerarası ilişkilerde benimsediği şu üç temel ilke üzerinde kısaca durduktan sonra esas konuya geçmek yerinde olacaktır:

1. Barış İlkesi

Fikhî içtihatlar dönemi olan hicri ikinci asrın çoğu fakihleri, bu devirdeki fiili duruma bakarak gayrimüslim ülkelerle ilişkilerde aslonanın savaş hali olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu görüş, konuyla ilgili delillerden çok. İslam dünyasıyla gayri müslim ülkeler arasında devam eden savaşlardan kaynaklanmıştır. Zira konu ile ilgili ayet ve hadislerden, sözkonusu ilişkilerde aslonanın barış hali olduğu anlaşılmaktadır. Delilleri dikkate alan günümüz İslam hukukçuları da, bu görüşü savunarak savaş halinin, zorunlu nedenlerin ortaya çıkması sonucu, oluşan olağanüstü ve geçici bir durum olduğunu söylemişlerdir.³

Bu görüşün bazı delilleri şöyle sıralanabilir:

“Ey iman edenler, hepimiz barışa dahil olunuz!” (Bakara, 2/258)

Kimi müfessirler, bu hitabın diğer peygamberlere iman edenleri de kapsadığını, dolayısıyla bütün insanlığa yönelik olduğunu savunmuşlardır⁴.

“Eğer onlar, size uzak durur, sizinle savaşmaz ve size barış elini uzatırlarsa, bu takdirde Allah, onlara karşı size yol vermemiştir” (Nisâ, 4/90)

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de barışa yaş ve Allah’a tevekkül et!” (Enfâl, 8/61)

“Size barış eli uzatana -selam verene- dünya hayatının metanını arzulararak: Sen mü’min değilsin, demeyiniz.” (Nisâ, 4/94)

Şu iki hadis de, bu görüşün delillerindendir:

² el-Muheyri, Said Abdullah, Hârib, el-Alakatu'l- Hariciyyetü fi'l-Devleti'l-İslamiyyeti, Beyrut, 1416/1995, 147

³ Ebu Zehre, Muhammed, el-Alakatu'd-devliyyetü fi'l-İslam, Kahire, ts. 47-49; en-Nevavi, Abdulhalik, el-Alakatu'd-Devliyyetü ve'n-Nuzumu'l-Kadaiyyetü, Beyrut, 1394/1974, 56-57; el-Kadi, Ömer Abdulvahhab, Mevkifu'l-İslami mine'l-Muahedati'd-Devliyyeti, Bahreyn, 1404/1984, 56/59; ez-Zuhayli, Vehbe, Asâru'l-Harb fi'l-Fikhi'l-İslâmî, Dimaşk, 1412/1992, 130-136; Tabbare, Afif Abdulfettah, Ruhü'd-Dini'l-İslami, Beyrut, 1393/1973, 392-394

⁴ Rıda, Reşid, Tefsiru'l-Menar, Kahire, 1346, II, 258

“Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz ve Allah’tan afiyet dileyiniz”⁵

Böylece Hz. Peygamber, savaşı arzu ve temenni etmekten alıkoymakta ve barış nimetinin sürmesi için dua edilmesini emretmektedir.

“İnsanlarla iyi geçinin, onlara karşı aceleci davranmayın ve İslâm’a davet etmeden önce onlara saldırmayın! Ev veya çadır sakinlerini, bana müslüman olarak getirmeniz, çocuklarını ve kadınlarını getirip erkeklerini öldürmenizden çok daha sevimlidir”⁶.

Savaşa izin verilen ilk iki ayette ise bu iznin gerekçeleri şöyle açıklanmıştır:

“Kendilerine savaş açılan müminlere savaş izni verildi. Çünkü onlar zulme uğradılar. Allah, onlara zafer vermeye kadirdir. Bunlar sırf: Rabbimiz Allah’dır, dedikleri için haksız yere memleketlerinden çıkartılan kimselerdir. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler elbette yıkılırdı.”(Hacc,22/39,40)

Görüldüğü üzere, ayetlerde, savaşa izin verme sebebinin müslümanların zulme uğramaları ve haksız yere yurtlarından çıkartılmaları olduğu belirtilmiş, savaşa izin verilmemesi halinde ise, ibadethanelerin tahribine yolaçacak ölçüde büyük fitnelerin meydana geleceği ifade edilmiştir.

Bu delillere bakıldığında, müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerde aslolanın barış hali olduğu, savaş halinin ise, haksızlıkları önlemeye yönelik geçici bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.Adalet İlkesi

İslam dini, gayrimüslimlere karşı da adil davranılmasını isteyerek, sırf gayrimüslim oldukları için onlara iyilikte bulunmaktan müslümanları alıkoymamıştır.

Bu konudaki iki ayet şöyledir:

“Allah, din hususunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten ve onlara karşı adil olmaktan sizi alıkoymamaktadır. Allah, adalet yapanları sever.”(Mümtahine, 60/8)

⁵ Müslim (Nevevi şerhi ile birlikde), Beyrut, 1347/1969, XIII, 45; Abdülbaki, Muhammed Fuad, el-Lu’lu’ ve'l-Mercan fi mâ't-tafâka aleyhi'-Şeyhan, Mısır, ts, II, 202; Ali Nasif, Mansur, et-Tâcu'l-Camiu li'l-Usûl, yy, 1381/1961, IV, 369

⁶ eş-Şeybâni Muhammed b. el-Hasen, Şerhu's-Siyeril-Kebîr, Kahire, 1957, I, 59; ez-Zuhayfi, age, 132-134

“Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletsizliğe götürmesin! Adalet yapın ki o, takvaya en yakın olandır.”(Mâide, 5/8)

İslam hukukunda adalet prensibinin, sadece barış halinde değil, savaş halinde de gözetilmesi öngörülmüştür. Nitekim Hz.Ömer zamanında fethedilen topraklar, gayrimüslim sahiplerine bırakılarak zekat oranını aşmayan ölçüde, haraç vergisine tabi tutulmuştur. Ayrıca, savaş halinde dahi yaşlılar, kadınlar, çocuklar, esirler ve abidlerin öldürülmesi ile ölülere, organları kesilerek, işkence yapılması yasaklanmıştır.

Kuteybe b.Müslim, Semerkand'ı feth ettikten sonra yöre halkı, halife Ömer b.Abdulaziz'e şikayette bulunarak Kuteybe'nin kendilerine anlaşma yapma veya müslüman olma fırsatı tanımadan memleketlerini ele geçirdiğini bildirmiş, halife de, komutanına, eski mevzilerine çekilerek halka bu fırsatı tanımasını emretmiştir. Bunun üzerine yöre halkı, ordusuyla geri çekilen Kuteybe b.Müslim ile anlaşma yapmayı tercih etmiş, bazıları ise müslüman olmuşlardır.⁷

3.Ahde Vefa İlkesi

İslam, ahde vefayı, hem müslümanlar hem de gayri müslimler hakkında uyulması gereken bir prensip olarak kabul etmiştir.

Bu konudaki ayetlerden biri şöyledir:

“Söz verdiğiniz zaman, Allah adına verdiğiniz sözü yerine getiriniz ve pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayınız. Bu sırada siz, Allah'ı üzerinize kefil kılmış bulunuyorsunuz.”(Nahl, 16/91)

Ahde vefayı emreden Kur'an, bunun güçlü olmaya vesile olacağını, ahde vefasızlığın ise, zayıflamaya yol açacağını ve vefasızlığa yeltenmenin, bir milleti diğer bir millettten daha güçlü kılma amacına yönelik olmasının doğru olmadığını beyan etmektedir.

Bazı ayetler ise, ahde vefanın, İnsanlığın birliğini gerçekleştirmek için müminin, serbest iradesiyle yöneleceği en yüce gaye olduğuna işaret eder.(bkz. Nahl, 16/93)

Ahde vefa o denli önemlidir ki, güçsüz bir müslüman grup, gayrimüslimlere karşı güçlü bir müslüman gruptan yardım istediği zaman, eğer bu gayrimüslimler, müslümanların anlaşma yaptıkları kimseler ise, anlaşmayı yapan müslümanlar, onlara karşı yardım isteyen müslüman gruba yardım edemezler⁸

⁷ Ebû Zehre, age, 32-34;ez-Zuhaylî, age, 145,146

⁸ ez-Zuhaylî, age, 141; Azzâm, Abdurrahman er-Risâletu'l-Hâlide(trc. Hasan Hüsnü Erdem), 129

Bu husus Enfâl suresinin 72. ayetinde belirtilmiştir. Ayrıca birçok hadiste de ahde vefanın önemi dile getirilmiştir. Bunlardan iki örnek verelim:

“Size seçkinlerinizi haber vereyim mi? Seçkinleriniz, ahidlerini yerine getirenlerinizdir.”

“Ben ahdini yerine getirmeye en layık olan kişiyim.”⁹

Bu konuda Hz Peygamber’in uygulamalarından örnek vermek gerekirse, o sırada henüz metni kaleme alınmamış olmakla birlikte, Hudeybiye anlaşması gereğince Ebu Cendel, Ebu Rafi’ ve Ebu Basir’in müşriklere geri verilmesini zikretmek yerinde olacaktır¹⁰

Huzeyfe b. el-Yeman şöyle der:

“Beni, Bedir savaşına katılmaktan sadece şu olay alıkoydu: Babam Huseyl ile birlikte çıktık, ancak Kureyş’in kâfirleri bizi yakalayarak: ‘Muhammed’e gitmek istiyorsunuz’ dediler. Biz, Muhammed’e değil, sadece Medine’ye gitmek istediğimizi söyledik. Bunun üzerine, bizden Medine’ye döneceğimize ve Hz. Peygamber’in yanında savaşmayacağımıza dair Allah adına söz aldılar. Ardından Rasulullah’a gelerek olayı anlattığımızda: “Gidin, onlara verdiğimiz sözü yerine getirelim ve kendilerine karşı Allah’tan yardım dileyelim” dedi.”¹¹

Bu örneklerle bakıldığında İslâm’ın ahde vefa prensibine en kritik durumlarda dahi riayet ettiği görülmektedir.

İslam hukukunun devletlerarası ilişkilerde öngördüğü bu temel ilkelere kısaca değindikten sonra esas konumuza geçebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

I-ANLAŞMA KAVRAMI

Devletler hukukunun ana kaynaklarından olması itibariyle “anlaşma” kavramının, hem sözlük bakımından hem de İslam ve umumi devletler hukuku terminolojilerinde yapılan tanımları çerçevesinde terim olarak bilinmesi gerekir.

A- SÖZLÜK ANLAMI

Sözlükte anlaşmanın tanımı şöyledir: “1. Anlaşmak eylemi, uyuşma, itilaf. 2. İki veya daha fazla tarafın yapmış olduğu fikir ve maksat birliği.”

⁹ Ebu Zehre, age, 40,41

¹⁰ el-Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, Umdetu’l-Kari, yy. 1348, XIV, 4; eş-Şevkânî Muhammed b. Ali b. Muhammed, Neylu’l-Evtâr, Mısır, 1957, VIII, 27

¹¹ en-Nevevî, Ebu Zekerriya Yahya b. Şeref, Sahih-i Müslim Şerhi, Beyrut, 1392/1972, XII, 144.

Anlaşmak ise “düşünce, duygu, amaç bakımından birleşmek, iki tarafın fikri birleşmek, iki taraf maksatlarını birleştirmek” demektir. Anlaşma ise bazen anlaşma ile eş anlamlı kullanılırken, bazen de anlaşma sözcüğüne kıyasla daha dar bir anlam ifade eder¹²

İslam hukuku literatüründe yer alan “muahede” lafzı da aynı şekilde anlaşma, sözleşme, ittifak ve pakt gibi anlamlara gelir.¹³

B-TERİM OLARAK ANLAMI

1.İslam Hukukuna Göre

İslam hukukunda devletlerarası anlaşmalar için kullanılan; “muahede”, “ahid”, “muvadaa”, “hüdne”, “muhadene”, “sulh “ ve “musalaha” gibi terimlerin İslam hukukçularınca yapılan tarifleri büyük ölçüde; “tarafın, dört ay ile on yıl arasında değişen süreler için birbirleriyle savaşmamaya dair anlaşmalarını” ifade eder. Örneğin; İslam devletler hukukunun en önemli eski eserlerinden olan es-Siyeru'l-Kebir’inde İmam Muhammed eş-Şeybânî muahedeyi şöyle tarif eder:

“Müslümanlarla müşriklerin belli birkaç yıl savaşmamak konusunda anlaşmalarıdır.”¹⁴ Diğer İslam hukukçularının tarifleri de, özü itibariyle bu tariften pek farklı unsurlar taşımamaktadır.¹⁵ Ancak bunun, dar anlamlı bir tarif olduğu gözden kaçmamaktadır.

Bu konuda ilk kapsamlı ve genel tarif, Reşid Rıda’nın: “Muâhede, iki taraf arasında bağlı kalacakları şartlara dayalı olarak anlaşma yapmaktır”¹⁶ şeklindeki tarifidir.

Daha sonra, İslâm hukukçularının, bu tarifi benimseyerek ya aynen veya benzer ifadelerle tekrarladıkları görülmektedir. Bu tariflerden biri şöyledir:

“İslâm devleti ile diğer devletler arasındaki anlaşmalar, tıpkı müslüman fertler arasındaki akitler gibi, bağlayıcı ve uyulması vacip olan bir takım akitlerdir.”¹⁷

¹² Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu), Ankara, 1988, I, 72; Akipek, age, I, 70

¹³ el-Feyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, el-Misbahu'l-Munîr, Mısır, 1325, II, 40; Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Prestij Matbaası, yy, ts, 605

¹⁴ eş-Şeybânî, age IV, 60, ez-Zuhayli, age, 346

¹⁵ bkz. el-Kâsânî. Alauddin Ebu Bekr b.Mes’ud, Bedâiu’s-Sanâyi’, Beyrut, 1406/1986, VII, 107; İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, el-Muğni, Kahire, 1367, VII, 459; İbnu'l-Humam, Kemaluddin Muhammed b.Abdulvâhid, Fethu'l-Kadir, Mısır, IV, 293; el-Maverdî, Ali b.Muhammed b.Habib Ebu'l-Hasen, el-Hâvi'l-Kebir, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, yazma eserler bölümü (no:82), XIX, 113; er-Remli, Şemsuddin Muhammed b.Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamze, Nihâyetu'l-Muhtâc, Mısır, 1386/1967, VII, 106

¹⁶ Rıda, Reşid, Tefsiru'l-Menar, Kahire, 1346, IV, 154; Ebu Ceyb, Sa’dî, el-Kamusu'l-Fikhi Luğaten ve İsulahan, Dimaşk, 1988, 215, 265, 366.

Bu arada anlaşmanın, İslâm hukukunda; “ahd”, “muahede”, “musalaha”, “sulh”, “hüdne”, “muhadene”, “muvadaa”, “misak” vb tabirlerle ifade edilmesinin sebebi, konu ile ilgili âyet ve hadislerde bu lafızlarla yer almış olmasıdır. Bu husus, deliller bahsinde ayrıca işlenecektir. Bu terimlerden “muahede”, “ahd” kökünün mufaale babından masdar olup, müşareke (işdeşlik), yani birden fazla kişi veya tarafın aynı konuda uyuşmasını ifade eder. Mücerred masdarı olan “ahd” lafzı ise, tek taraflı verilen söz demektir.

Netice itibariyle İslâm hukukçuları, devletlerarası anlaşmalara; “ taraflar arasında, bağlı kalacakları şartlara dayalı olarak anlaşma yapılması” gözüyle bakmaktadırlar. Ayet ve hadisler de, anlaşmaların, hem kavram olarak hem de fonksiyonları, yapıları ve hedefleri itibariyle İslam devletince başından beri açık bir biçimde bilindiğini göstermektedir.¹⁸

2. Devletler Hukukuna Göre

Tipki İslam hukukunda olduğu gibi, devletler hukukunda da devletlerarası anlaşmaların bazen dar, bazen de geniş kapsamlı tanımları yapılmıştır. Devletler hukuku uzmanlarınca neredeyse ittifakla kabul edilen dar kapsamlı bir tarife göre: “Devletlerarası anlaşmalar devletlerin, devletlerarası yasal (hukukî) bir ilişkiyi düzenlemek ve bu ilişkinin dayandığı kuralları belirlemek amacıyla, aralarında yaptıkları ittifaklardır”¹⁹.

Geniş kapsamlı bir tarife göre ise, devletler hukukunda anlaşma; “devletler hukuku süzejeleri(özellikle devletler) arasında bir münasebet doğurmak, mevcut bir münasebeti değiştirmek veya ortadan kaldırmak üzere, yapılan bir hukuki muameledir”²⁰

Bu tariflerde, anlaşmanın yazılı olması gerektiğinden söz edilmemiş olması, sözlü anlaşmaların da yapılabileceğini akla getirmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda, devletlerarası bir meseleyi konu alan ve devletlerin temsilcileri arasında gerçekleşen her türlü yazılı veya sözlü anlaşmanın bu kapsama dahil olduğu söylenmiştir.²¹

Ayrıca, devletler hukukunda “anlaşma” teriminin, “uluslararası siyasi nitelikli önemli anlaşmalar” anlamında kullanıldığına da dikkat çekilmiştir. Örneğin, barış anlaşmaları ve paktlar gibi.²²

¹⁷ en-Nevâî, age, 56.

¹⁸ el-Muheyri, age, 176, 177

¹⁹ Sultan, age, 216; Ali, Ali Mansur, eş-Şeria'l-İslâmiyye ve'l-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm, Mısır, 1965, 370

²⁰ Akipek, age, I, 70

²¹ eş-Şişekli, Muhsin, el-Vasit fi'l-Kanuni'd-Devliyyi'l-Amm, Libya, 1973, I, 92; el-Muheyri, age, 188

²² Hâmid, age, 208; el-Kadi, age, 88

C-İSLAM HUKUKUNDAKİ TANIMI İLE DEVLETLER HUKUKUNDAKİ TANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki tanımın karşılaştırılmasıyla, aralarında hem benzer hem de farklı noktalar olduğu görülmektedir. Benzerlikleri, ikisinde de taraflar arasındaki görüş birliğinin anlaşmada esas kabul edilmesidir. Böylece her iki tanımda da tarafların karşılıklı rızası ve fikir birliği, anlaşmanın temelini oluşturmuş olur.

Ayrılık noktaları ise, anlaşmada taraf olanların nitelikleri ve anlaşmanın amaçları ile ilgilidir. Zira devletler hukuku, anlaşmada yer alan tarafların, devlet niteliğine sahip olmalarını ve anlaşmanın belli yasal prosedürler çerçevesinde yapılmasını öngörmektedir. Bu nedenle, devlet niteliğine sahip olmayan kişi veya toplulukların anlaşmalarda taraf olarak yer almalarına cevaz verilmediği gibi, devletler hukukunda öngörülen yasal prosedüre uyulmayan anlaşmalar da geçerli sayılmamaktadır.

İslam hukukunda ise, tarafların devlet niteliğine sahip olması şart koşulmamış ve anlaşmanın tanımında prosedür ayrıntılarına yer verilmemiştir. Bu itibarla İslam devleti, devlet niteliği olmayan herhangi bir toplulukla anlaşma yapabilir ve yapılan anlaşmada şekli bir takım kriterler öngörmeyebilir. Bu tür ayrıntılar, anlaşmanın yapıldığı ortamın şartlarına göre şekillenir. İslam hukukçuları, bu tesbitlerden hareketle, İslam hukukundaki “anlaşma” kavramının devletler hukukuna göre, daha esnek ve geniş kapsamlı olduğunu ileri sürerler. Çünkü İslam hukukuna göre, anlaşmalarda aslanan, belirlenen amaç ve bu amaç etrafında görüşbirliğinin sağlanmış olmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, bir devleti değil, dinî bir cemaati temsil eden Eyle piskoposu Yuhanna b.Ru'be ile, Eyle halkı ve müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anlaşma yapmıştır.²³

Bu yaklaşımı sayesinde İslam hukuku, başka devletlerin mandası altında bulunan topluluklara, kendi kaderleriyle ilgili konularda anlaşma yapma imkanı tanımış olmaktadır. Devletler hukukunda ise, devletler dışındaki kişi veya topluluklara bu imkanın tanınmadığı görülmektedir.²⁴

II-ANLAŞMANIN AMAÇLARI

Giriş bölümünde açıklandığı üzere, İslam hukukunda insanlar arasındaki ilişkilerde aslanan, barış hali olduğu için müslümanlara, ya mevcut barışı korumak veya svaşa son vererek barışı geri getirmek üzere, başkalarıyla istedikleri anlaşmaları yapma hakkı tanınmıştır. İslam öncesi

²³ Hamidullah, Muhammed, Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye, Beyrut, 1405/1985, 117,118

²⁴ Haduri, Macid, el-Harbu ve's-Silm fi Şir'ati'l-İslâm, Beyrut 1393/1973, 271; el-Kadî, age, 88; el-Muheyri, age, 190,191

dönemde, güçlü olan taraf, genellikle anlaşmayı güçsüz veya yenik tarafa karşı bir baskı aracı olarak kullanırdı. Halbuki İslam, kayıtsız şartsız ahde vefa ve adaleti öngördüğü için anlaşmalara bu gözle bakmamaktadır. Gücünü genel insani kurallardan alan İslam devletler hukukuna göre, anlaşmalar, ortak ilişkileri düzenlemenin, karşılıklı çıkarları dile getirmenin ve toplumlar arasındaki mevcut problemleri çözmenin aracıdır.²⁵

Bu arada İslam'a göre, anlaşmaların amaçları sınırlı olmayıp müslümanların ihtiyaçları ile İslam devletinin takdir ve vizyonuna bırakılmıştır. Müslümanlar, kendileri için iyi sonuçlar sağlayacak olan herhangi bir anlaşmaya ihtiyaç duydukları zaman, İslam'a aykırı olmadıkça, onu imzalayabilirler.

Bu genel tesbiti yaptıktan sonra İslam hukukunda anlaşmaların belli başlı amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Savaş halini sona erdirmek ve devletler arasında var olan anlaşmazlığı gidermek.

Bu durumda savaşı sona erdiren ve taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen anlaşmalar yapılır. O halde İslam'da anlaşmaların esas amacı, taraflardan her birinin diğeriyle savaşmayı bırakmasını ve aralarında ilişkilerin serbestçe yürütülmesini sağlamaktır.²⁶

2. Savaşın yol açtığı sorunları çözmek.

Örneğin, esirler ve rehinelerle ilgili konuları düzenleyen anlaşmalar gibi. Bu tür anlaşmalarda esirlerin mübadelesi, salıverilmeleri, hakları, sorumlulukları ve kendilerine nasıl muamele edileceği gibi konuların yanısıra, rehinelerle ilgili problemler de çözümlenmeye çalışılır.

3. Devletler için söz konusu olan muhtemel tehlikeleri önlemek.

Bu tehlikeleri önlemek için devletler, anlaşmalar yapmaya çalışırlar. Günümüzde bu tür anlaşmalara "saldırmazlık anlaşması" adı verilir.²⁷

4. Devletler arasında karşılıklı çıkarların gerçekleştirilmesi ve ancak anlaşmalar yoluyla düzenlenebilen ilişkilerin kurulması.

Örneğin, "Diplomatik Münasebetlere Dair Sözleşmeler" diye adlandırılan²⁸ elçi ve konsolos mübadelesine ilişkin anlaşmalar, kültürel anlaşmalar ve çıkarları düzenleyen sair anlaşmalar gibi. İslam ülkesi, bu tür anlaşmaları yapmak suretiyle, müslümanlarla gayrimüslimlerin tanışmasına, dolayısıyla İslam'ın gerçeklerini tanıyarak müslüman olmalarına zemin hazırlayabilir. Tıpkı Hudeybiye anlaşmasında olduğu gibi.

²⁵ Şubat, Fuad, el-Hukuku'd-Devliyye el-Amme, Dimaşk, 1959, 492

²⁶ ez-Zuheyli, age, 346

²⁷ el-Muheyri, age, 192, 193

²⁸ Akipek, age, II, 104, 105

5. Ortak konuları düzenlemek.

Örneğin, sınırların çizim ve tanzimi, uluslararası denizcilik, ortak meralar, birden fazla devletin topraklarından geçen -sınır aşan- nehirler vb. ortak sorunları konu alan anlaşmalar gibi.

6. Ticaret ilişkilerini düzenlemek.

Bu konuda anlaşmaların çeşitleri bahsinde bilgi verilecektir.

7. Başka ülkelerde yaşayan vatandaşların konularını düzenlemek.

Zira günümüzde İslam ülkelerinin çok sayıda vatandaşları, başka ülkelerde yaşamakta ve normal vatandaşlık haklarına sahip olamamaktadırlar. İslam ülkesi, anlaşmalar yoluyla bu durumdaki vatandaşlarının hak ve çıkarlarını koruyabilir.

8. Gayrimüslimlere ait ibadet yerlerini düzene koymak.

Zira İslam, kendisinin yegane hak din olduğuna inanmakla beraber, kendisini başkalarına zorla kabul ettirmemekte, çağrısını yaptıktan sonra, bağlı kalacakları ibadetleri seçmede gayrimüslimleri serbest bırakmaktadır. Böylece, ülkeye zarar vermemek şartıyla, ibadet yerlerini serbestçe kullanmalarını bir takım anlaşma ve sözleşmelerle güvence altına alır.²⁹

İslam ülkesi de, diğer devletler nezdindeki müslümanların din özgürlüklerinin güvence altına alınması konusunda bu tür anlaşmalardan yararlanabilir. Nitekim beşeri hukuk uzmanları, din işleriyle ilgilenmişler, ancak bu ilgi, batıcı anlayışın etkisinde kaldığı için, konuya bakışları, genel olmayıp hıristiyanlıkla sınırlı kalmıştır. Bu yüzden onlar, “ Papalık Sözleşmeleri -concordat-” diye adlandırılan bir tek anlaşma türünü incelemişlerdir. Söz konusu sözleşmeler, temelde papanın, din işlerini düzenlemek için yaptığı sözleşmelerdir.³⁰

9. İnsanlar arasında adaleti sağlamak.

Böylece, iki veya daha fazla devlet bir araya gelerek, bir devletin bir başka devlete veya bir topluluğun bir başka topluluğa yapacağı zulmü önlemiş olurlar. Nitekim Hz. Peygamber, İslam öncesi dönemde Mekke kabileleri arasında, mağdurları korumak amacıyla kurulan “Hilfu'l-Fudûl”u onaylamış, İslami dönemde de onu övmüştür. Hatta İslam, müslümanlarla anlaşma yapan ülkelerin, kendi vatandaşlarına dahi haksızlık etmelerine rıza göstermemektedir. Sarehsî bu konuda şöyle der:

“Kendisiyle zimmilik akdi yapılan ülkenin başkanı, kendi ülkesinde istediği insanı öldürmesine veya asmasına müsaade edilmesini isterse, bu isteği kabul edilmez. Çünkü engelleme imkanı olduğu halde zulmü onaylamak caiz değildir. Şayet bu şartlarla kendisiyle barış ve zimmilik akdi

²⁹ el-Muheyri, age, 193, 194

³⁰ Abdusselam, Ca'fer, Kavâidü'l-Alakati'd-Devliyye, Kahire 1401/1981, 369

yapılırsa, İslam hukukuna göre yerinde olmayan bu hak geçersiz olur. Zira Hz. Peygamber: ‘Allah’ın kitabında yer almayan her şart geçersizdir’ buyurmuştur.”³¹

Bu noktada İslam devletler hukuku ile umumi devletler hukukunun amaçları arasında benzerlik gözlenmektedir. Zira umumi devletler hukuku da, anlaşmalarda, adaletin gerçekleştirilmesini ve haksızlığın önlenmesini öngörmektedir. Örneğin, insanlığı soy kırımdan koruyan anlaşma gibi.³²

Özet olarak anlaşmalar, çeşitli devletler arasındaki ilişkileri düzenleyip pekiştirmeyi ve taraflardan her birinin, hak ve sorumluluklarının bilincinde olmasını amaçlamaktadır.

III- ANLAŞMANIN DAYANDIĞI DELİLLER

Devletlerarası anlaşmaların meşruluğu konusunda İslam hukukçularının ittifak halinde oldukları görülmektedir. Ebu Yusuf: “ İslamın lehine olduğu zaman devlet başkanı, gayrimüslimlerle anlaşma yapabilir.”³³ derken İbnu’l-Arabî’ye göre : “Anlaşmalar, gayrimüslimlerin müslümanlarla olan ilişkilerini düzenlemek için, İslamda meşru genel bir esas olup müşriklerle de yapılabilir.”³⁴ İslam hukukçularının bu konuda görüş birliği içinde olmalarının sebebi, konu hakkında kitap ve sünnetten delillerin çokluğudur.

A-KİTAB DELİLİ

Kur’an-ı Kerim’de, gerek savaş hali yaşanan düşmanlarla gerekse de diğer gayrimüslimlerle anlaşmalar yapılabilmesine ve yapılan anlaşmalara titizlikle sadakat gösterilmesi gerektiğine dair ayetlerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Bu ayetlerin bazıları şunlardır.

“ Anlaşma yaptığınız zaman, Allah’ın ahdini yerine getiriniz ve yeminleri sağlama bağladıktan sonra onları bozmayınız. Bir topluluk diğer bir topluluktan sayıca fazladır diye, yeminlerinizi aranızda hile vesilesi

³¹ es-Serahsi, Muhammed b.Ahmed b.Sehl, el-Mebsût, Beyrut, ts, X, 85

³² el-Muheyrî, age, 194

³³ Ebu Yusuf, Yakub b.Ibrahim, Kitabu’l-Harac, el-Matbaatu’s-Selefiyye, 1352, 207

³⁴ İbnu’l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, Ahkâmü’l-Kur’an, Beyrut, ts, II, 882; bkz. el-Merğînanî, Burhanuddin Ebu’l-Hasen Ali b.Ebi Bekr, el-Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mubtedi, Kahraman Yayınları İst., 1986, II, 138, 139; ez-Zuheylî, age, 348 vd.; Salih, Subhi, en-Nuzumu’l-İslâmiyye, Beyrut, 1992, 524

yaparak, o ipliğini sağlamca eğirdikten sonra bozan kadın gibi anlaşmalarınızı bozmayın”(Nahl, 16/91, 92)

“Allah’ın ahdini az bir bedel karşılığında değiştirmeyin.”(Nahl, 16/95)

“Bu, Allah’tan ve Resulünden, kendileriyle anlaşma yaptığımız -ve anlaşmayı bozmuş olan- müşriklere, kesin olarak münasebetlerin kesiliş bildirisidir.”(Tevbe, 9/1)

“Ancak anlaşma yaptığımız müşriklerden anlaşma şartlarına noksansız uymuş ve aleyhinizde hiç kimseye yardımda bulunmamış olanlar müstesnadır. Bunlara, anlaşma süreleri bitinceye kadar, ahidlerini tam olarak yerine getirin.”(Tevbe,9/4)

“O müşriklerin Allah ve Resülü katında nasıl bir anlaşmaları olabilir! Ancak Mescid-i Haram’da anlaşma yaptığımız kimseler vardır ki, onlar müstesnadır. Bunlar, size karşı doğru durdukça -anlaşmayı bozmadıkça- siz de onlara karşı doğru davranın -anlaşmayı bozmayın-”(Tevbe,9/7)

“O en kötü varlıklar, kendileriyle muahede yaptığın kimselerdir ki, sonra her defasında anlaşmalarını bozarlar.”(Enfal, 8/56)

“Onlar ki, Allah’ın ahdini yerine getirirler ve verdikleri sözü bozmazlar.”(Ra’d, 13/20)

“Allah’ın ahdini kabullendikten sonra bozanlar Allah’ın, gözetilmesini emrettiği bağları koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar, işte lanet onlarıdır”(Ra’d, 13/25)

“Ancak o kimselere dokunmayın ki, sizinle aralarında anlaşma olan bir kavme sığınmış bulunurlar. Yahut ne size karşı ne de kendi kavimlerine karşı savaşmayı gönüllerine sığdıramayıp tarafsız olarak size gelmişlerdir.”(Nisâ, 4/90)

Bu ayetler, anlaşma, sözleşme ve verilen sözlerin, İslam hukukunda ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³⁵

Özet olarak, anlaşmalardan söz eden ayetler şu hususlara işaret eder:

1. İslam devletinin, diğer devletlerle yaptığı anlaşmaların meşruluğu. Bunlar savaş ve barış ile ilgili anlaşmaların yanısıra siyasi, ekonomik vb. anlaşmalar da olabilir.

2. Yapılan anlaşmalara bağlı kalmak ve müslümanların bazı çıkarlarına aykırı da olsa onları bozmamak.

3. Anlaşmalarda adaletten ayrılmamak ve bu anlaşmaları başkalarına karşı kötüye kullanmamak.³⁶

³⁵ el-Kâsimî, Zâfir, el-Cihad ve'l-Hukûku'd-Devliyye'l-Amme fi'l-İslâm, Beyrut, 1982. 488

³⁶ el-Muheyrî, age, 179

B-SÜNNET DELİLİ

Anlaşmaların meşruluğu konusunda, sünnetten hem sözlü hem de uygulamalı örneklere rastlanmaktadır. Bu örnekler, konu ile ilgili ayetleri açıklayıcı ve pekiştirici mahiyettedir. Hz. Peygamber'in bu konudaki beyanlarından bazıları şöyledir:

“ Ben, Abdullah b. Cud'an'ın evinde öyle bir anlaşmaya-Hilfu'l-Fudûl'dan söz ediyor- şahit oldum ki, bana bütün dünya nimetlerini verseler bozulmasını istemem. İslami dönemde de öyle bir ittifaka çağrılısam kabul ederdim.”³⁷

“ Rumlarla güvenli bir barış anlaşması yapacaksınız ve onlarla birlikte başka bir düşmana karşı savaşacaksınız.”³⁸

“ Müslümanlar, kanları bakımından birbirlerine denktirler. İçlerinden en sıradan biri bile onlar adına güvence verebilir.”³⁹

Anlaşmalara dair sünnet delili çerçevesinde Hz. Peygamber'in yaptığı bir çok anlaşma örneğinden söz edebiliriz. Şöyleki, Hudeybiye'de kendisine barış önerildiğinde aynen şöyle demiştir:

“ Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın yasaklarını çiğnemedikleri hangi planı isterlerse onlara vereceğim.”⁴⁰

Bu konudaki titizliğinden dolayı Hz. Peygamber, kabileler ve devlet başkanlarıyla yapılan tüm ittifak ve anlaşmaların yazılmasını emrederdi. Bunun nedeni, anlaşmanın belgelenmesini ve maddelerinin uygulanmasını sağlamak idi.⁴¹

Bu çerçevede hem Hz. Peygamber hem de hulefa-i raşidin dönemine ait uygulama örneklerini zikretmek yerinde olacaktır:

1. Hz Peygamber Döneminden Uygulama Örnekleri

İslam hukukçularının farklı görüşlerini dikkate alarak bu örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Birinci ve İkinci Akabe Biatleri

Kimi İslam hukukçularına göre Hz. Peygamber, uluslararası nitelikteki anlaşmaların temelini, peygamberliğin 12. ve 13. yıllarında henüz

³⁷ İbn Hişam, Abdülmelik el-Hımyerî, es-Sire, Kahire, 1375/1955, I, 134; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, el-Bidaye ve'n-Nihaye, yy, 1351/1932, II, 291

³⁸ Ali Nasîf, Mansur, et-Tâcu'l-Camîu li'l-Usûl, yy, 1382/1962, IV, 400

³⁹ Buharî(Cihad), I, 450; Muslim(Hac), I, 442

⁴⁰ eş-Şeykani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Neylu'l-Evtar, Kahire 1957, VII, 34

⁴¹ el-Aynî, age, XIV, 12; eş-Şeybani, age, IV, 60.

Mekke'de iken, Medinelilerle yaptığı birinci ve ikinci Akabe biatleriyle atılmış idi. Zira bu iki anlaşma ile İslam çağrısının Mekke dışında yayılmasının yolu da açılmış oluyordu. Bu yönüyle adı geçen iki anlaşma, hicretten sonra kurulan İslam devletinin atılan ilk çekirdeği mahiyetindedir.⁴²

Zira bizatihi hicret olayı, ancak bu iki anlaşma sonucunda gerçekleşebilmiştir. Bu ise, biatlerin ilk uluslararası anlaşma niteliğinde olduğuna dair görüşe haklılık kazandırmaktadır.

b) Medine Anlaşması

Medine sözleşmesi veya Medine vesikası olarak da adlandırılan bu anlaşmayı Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten hemen sonra gerçekleştirmiştir. Maddelerini kapsayan yazılı belgesi çeşitli kaynaklarda mevcut olan bu anlaşma, bir yandan Evs ve Hazrec kabilelerini iyi komşuluk ve ekonomik ilişkiler temelinde uzlaştırmış, diğer yandan da yahudileri dinlerinde ve mallarındaki tasarruflarında serbest bırakmıştır. Bu, aynı zamanda muhacirler ve ensar arasında da bir sözleşme niteliğinde idi.

Günümüz İslam hukukçuları, bu anlaşmayı müslümanlar ile yahudiler arasında yapılmış ilk siyasi anlaşma olarak değerlendirirler.⁴³ Bu anlaşmayla taraflar arasında yekdiğerine saldırı yasaklanmış, ayrıca taraflar, dış saldırıları önlemek için dayanışma ve yardımlaşma içinde olmayı taahhüt etmişlerdir. Anlaşmada bu hususta yer alan ifade şöyledir:

“...ve yahudiler, savaş halinde oldukları sürece, müminlerle birlikte harcama yaparlar. Benu Avf yahudileri ise, müminlerle birlikte olan bir topluluk olup yahudiler kendi dinlerine, mallarına, canlarına; müslümanlar da kendi dinlerine, mallarına ve canlarına sahiptirler. Haksızlık yapan ve suç işleyen ise bu hükmün dışındadır. Çünkü bu kimse, sadece kendisini ve aile fertlerini helak etmiş olur.”⁴⁴ Metnin devamında aynı durum diğer yahudiler için de zikredilmektedir. O halde inanç ve fikir hürriyeti, can ve mal dokunulmazlığı ile suçların yasaklanmasını öngören bu sözleşmeye benzer anlaşmaları, bu gün de müslümanların gayrimüslimlerle yapmalarında bir beis olmamalıdır.⁴⁵

Ancak, Zâfir el-Kasimî, Bunun bir siyasi anlaşma olduğu şeklindeki görüşe karşı çıkarak, bu olayda kimsenin Hz. Peygamber ile anlaşma müzakeresi yapmadığını ve Hz. Peygamber'in bu sözleşmeyi tek taraflı olarak hazırlayıp yürürlüğe koyduğunu, aslında bunu İslamdaki ilk temel yasa olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını söylerken, Muhammed

⁴² ez-Zuhaylî, age, 352; İbn Hişam, age, I, 431, 438; İbn Kesir, age, III, 150, 158; Hamidullah, age, 46-51

⁴³ Zeydan, Abdülkerim, Mecmûatu Buhûsin Fıkhiyye, Bağdat, 1407/1986, 14; el-Muhayri, age, 179-182

⁴⁴ İbn Hişam, age, I,503; el-Kadî, age, 90, 91; Hamidullah, age, 61

⁴⁵ ez-Zuheyli, age, 352, 353; el-Ermenazi, Necib, eş-Şeru'd-Devliyyu fi'l-İslâm, Dimâşk, 1930, 143

Hamidullah sözleşmeyi, Medine Site Devleti'nin anayasası olarak adlandırmıştır.⁴⁶

Hendek savaşında Mekke müşrikleriyle işbirliği yapmaları ve müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmeleri sebebiyle, sözleşmenin yahudilerle ilgili hükümleri bir süre sonra yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁷

c) Cüheyne, Mudlic, Damre ve Ğifar Kabileleriyle Yapılan Anlaşmalar

Hz.Peygamber, Medine'ye hicretinden kısa bir zaman sonra, deniz sahili ile Medine arasında kalan bu kabilelerle saldırmazlık ve gerektiğinde ortak savunmayı öngören anlaşmalar yapmıştır.⁴⁸

d) Hudeybiye Anlaşması

Bir barış anlaşması olarak kabul edilen Hudeybiye anlaşması, Hz. Peygamber'in Kureyşlilerle yaptığı en önemli anlaşma olup 6/628 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu anlaşma, hem müslümanların müşriklerle olan ilişkilerini düzenlemiş hem de müslümanlar lehine tarihi büyük sonuçlar vermiştir. Zira anlaşma gereği kabul edilen on yıllık ateşkes, müslümanlara rahat bir nefes aldırılmış ve kısa süre içerisinde çok sayıda insanın gönüllü olarak gelip müslüman olmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlaşmanın en önemli sonucu ise Mekke fethidir. Çünkü anlaşmaya göre, her hangi bir kabile, isteğe bağlı olarak Hz. Peygamber'in veya Kureyşlilerin yanında yer alabilirdi. Bu nedenle Huzaa kabilesi Hz. Peygamber'in yanında yer alırken, Benu Bekr kabilesi Kureyşlilerin yanında yer aldı. Ancak Benu Bekr, bir süre sonra Kureyşlilerle birlikte Huzaa'ya saldırarak anlaşmayı çiğnemiş oldular. Huzaa'nın yardım talebi üzerine Hz. Peygamber Mekke'yi fethetmeye karar verdi ve fetih gerçekleşmiş oldu.⁴⁹

Bu arada Hz. Peygamber, anlaşmanın hükümlerine büyük bir sadakat göstererek istemediği halde, Ebu Cendel ve Ebu Basir'i müşriklere iade etmişti. Bu ise, İslamın anlaşmalarda ahde vefayı ne denli önemseydiğini ortaya koymaktadır.

e) Eyle, Necran, Ezruh, Cerbâ ve Maknalılar ile Yapılan Anlaşmalar

Hz. Peygamber bu tür anlaşmaları yapmak suretiyle, hem barışın mümkün olduğu şartlarda savaşı önlemek ve komşu gayrimüslim kabilelerle

⁴⁶ el-Kâsimî, Zâfir, el-Cihâd ve'l-Hukuku'd-Devliyye'l-Amme fi'l-İslâm, Beyrut. 1982, 495; Hamidullah, age, 57

⁴⁷ es-Suhaylî, Ebu'l-Kasîm Abdurrahman b. Abdullah el-Has'âmî, er-Ravdu'l-Enif, Kahire, ts, III, 25; İbn Hişâm, age, II, 170

⁴⁸ el-Halebî, Ali b. Burhanuddin, Insanu'l-Uyûn, el-Matbaatu'l-Behiyye, 1320, II, 126; Hamidullah, age, 263-268; ez-Zuhaylî, age, 353

⁴⁹ el-Ğazâlî, Muhammed, Fıkhu's-Sîre, Kahire, 1384/1964, 348-362, 403 vd.; el-Halebî, age, III, 8-22, 70 vd.; Hamidullah, age, 77- 80

iyi ilişkiler içersinde olmak hem de müslümanlar için en büyük tehlikeyi oluşturan Bizanslılarla irtibatlarını kesmek istemiştir.⁵⁰

Yaptığı anlaşmalarla Hz. Peygamber, aynı zamanda bu toplulukların temel haklarını da güvence altına almıştır. Ayrıca, bir çok devlet başkanına mektuplar göndererek, onları önce İslama girmeye, bu olmazsa barışa ve dostluğa davet etmiştir.

2. Hulefa-i Raşidin Döneminden Uygulama Örnekleri

Hz. Peygamber'in yaptığı anlaşmaları örnek alan halifeler, bu konuda Resulullah'ın yolunu izlemişlerdir.⁵¹ Bu itibarla, sadece dört büyük halife döneminde yapılan ve sayıları bir hayli fazla olan anlaşmalardan birkaç örnekle yetiniyoruz.

a) Hz. Ebu Bekr döneminde pek çok anlaşma yapılmış olup bunların en önemlisi, Hz. Halid komutasında el-Hıra halkıyla Irak'ta yapılan anlaşmadır. Buna göre, bu topluluktan gücü yetenler, yıllık toplam yüzdoksanbin dirhem cizye ödeyecekler, buna karşılık müslümanlar, onları koruyacaklardı. Şayet söz veya davranışlarıyla anlaşmayı bozarlarsa, müslümanların onlara karşı olan taahhüdü sona erer.⁵²

Ayrıca Necranlıların anlaşması yenilenmiş ve başkaca şu anlaşmalar yapılmıştır:

- Banıkya, Baruma, Ülleys ve Besmalılarla yapılan anlaşmalar.⁵³

- A'nat, en-Nakîb, el-Kevâsil, Karkîsya ve Bihkubazlılarla yapılan anlaşmalar vs.⁵⁴

Bu anlaşmalardaki ortak özellikler, anlaşma yapılan tarafın, İslam devletine, korunması karşılığında yıllık belli miktarda cizye ödeyerek, mal, can, din ve mabedlerini koruma ve kullanma hürriyetine sahip olmasıdır.

b) Hz. Ömer zamanında da pek çok anlaşma yapılmıştır ki, bunların en önemlisi, bizzat kendisinin Kudüs halkıyla yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmayla, verecekleri cizye karşılığında Kudüslülerin her türlü hakları güvence altına alınmıştır.⁵⁵ Hz. Ömer'in, yetkilileri ve komutanları aracılığıyla yaptığı birçok anlaşma daha vardır ki, bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Necranlıların anlaşmasını yenilemek

⁵⁰ Hamidullah age, 116-121, 175; el-Gazâlî, age, 455-464

⁵¹ el-Belâzûrî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Cabir, Futûhu'l-Buldan, Beyrut, 1398/1974, 197

⁵² Hamidullah, age, 159, 379

⁵³ a.es, 191, 381- 383

⁵⁴ a.es, 387-389

⁵⁵ Hamidullah, age, 487-489; el-Muheyri, age, 182; el-Kadi, age, 115, 116

- Mahbehrazanlılar, Mahdinarlılar, İsfahanlılar, Reyliiler, Dembavedliler, Kumisliler, Cürcanlılar, Taberistan ve Cilcanlılar ile Azerbaycanlılarla yapılan anlaşmalar⁵⁶

- Afganistan'da Herat hükümdarıyla yapılan anlaşma

- Ermenistanda Debil halkıyla yapılan anlaşma

- Tiflislilerle yapılan anlaşma⁵⁷

- Mukalılarla Şehrberaz ve Ermenilerle yapılan anlaşmalar

- Hz. Halid'in Şam halkıyla yaptığı anlaşma

- Şam halkının Hz. Ebu Ubeyde ile yaptığı anlaşma⁵⁸

- Hz. Ömer zamanında yapılan önemli anlaşmalardan biri de, Amr b. As'ın Mısırlılarla yaptığı Aynşems anlaşmasıdır ki, bu anlaşmaya Kıptıların yanısıra Mısır'da yaşayan Rumlar ve Nûbalılar da katılmışlardır. Anlaşmayı Mısırlılar adına buradaki Bizans valisi Mukavkis imzalamıştır.⁵⁹

Hz. Ömer'in ilginç iki uygulaması daha vardır ki, bunlar, gayrimüslim ülke tüccarlarıyla yapılan gümrük anlaşmaları mesabesinde. Şöyleki, gayrimüslim ülkelere ticaret amacıyla giden müslümanlardan bu ülkelerin, %10'luk vergi aldığını bildiren Ebu Musa el-Eş'arî'ye Hz. Ömer : "Sen de onların tüccarlarından bu oranda, zimmilerden %5, müslümanlardan ise %2.5 oranında tahsilat yap" şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca, müslümanlarla aralarında herhangi bir anlaşma bulunmayan ve deniz ötesi bir bölge olan Menbec halkı, Hz. Ömer'e: "Bize müsaade et, senin toprağına tüccar olarak girelim, bizden %10 oranında vergi alırsın" şeklinde bir teklifte bulunmuşlar, Hz. Ömer de, sahabilere danışıp olumlu görüşlerini aldıktan sonra bu teklifi kabul etmiştir. Böylece Daru'l-Harb ahalisinden vergiye ilk kez tabi tutulanlar Menbecliler olmuştur.⁶⁰

c) Hz.Osman zamanında yapılan en önemli anlaşma ise, Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh'in Nûba hükümdarı Kalidrot ile yaptığı, kendi türünde tek örnek olarak kabul edilen ve:"Muahedetü'l-Bakt" diye adlandırılan anlaşmadır. Esasen Nûbalılar, daha önce Mısırlılarla yapılan anlaşmaya katılmışlar, ancak Hz.Ömer'in vefatı ve Amr b.As'ın azli üzerine anlaşmayı bozarak müslümanlara karşı zararlı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Mısır valisi Abdullah b.Ebi Sarh, Nûba'ya savaş açarak başkentleri olan Danakla'ya kadar ilerlemiştir. Ancak bu ülke, tam olarak İslam hakimiyeti altına girmemiş, bu nedenle taraflar arasında,

⁵⁶ Hamidullah, age, 440-446

⁵⁷ a.es. 449, 452-454

⁵⁸ a.es. 456-458

⁵⁹ Hamidullah, age, 59; Mus'id, Mustafa, Muahedetü'l-Bakt, İmam Muhammed Üniversitesi Arap Dili ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Riyad, 1395/1975 ,sayı. IV, 476.477

⁶⁰ Hamidullah, age, 518,519

karşılıklı bir takım mali yardımlaşmaları da öngören bir barış ve iyi komşuluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayı diğerlerinden farklı kılan husus, o güne kadar gayrimüslimlerle yapılan ve müslümanların egemenliğini öngören zimmilik veya eman anlaşması olmayıp iki tarafın da hükümler hakkını onaylamasıdır. Bu anlaşma, tam altı asır yürürlükte kalmıştır. Nihayet Nûbalıların, VII/XIII. yüzyılın ortalarında anlaşmayı bozarak Ayzab limanına saldırmaları üzerine ülke, Memlûklular tarafından İslam hakimiyeti altına alınmıştır.⁶¹

d) Hz. Ali zamanında Necranlıların anlaşmasını yenilemenin ötesinde kayda değer anlaşmalara rastlanmamaktadır.⁶²

Gerek Hz. Peygamber ve gerekse dört büyük halife döneminde yapılan anlaşmalar, temel haklarının ve ülkelerinin müslümanlarca güvence altına alınmasına karşılık gayrimüslimlerin, cizye ve haraç ödemelerini öngören “zimmilik anlaşmaları” ile İslam ülkelerinde sürekli veya geçici olarak oturup sivil faaliyetlerde bulunmalarına müsaade eden “eman anlaşmaları” şeklinde olmuştur.⁶³ Bunun tek istisnası, daha önce de işaret edildiği gibi, her iki tarafın hükümler hakkını kabul eden Nûba anlaşmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

I-ANLAŞMANIN GENEL İLKELERİ

Devletlerarası anlaşmaların geçerli olabilmesi için, hem yapılaş şekli hem de öngördüğü hükümler bakımından bir takım ilkelere uyulması gerekir.

A-YAPILIŞ ŞEKLİNE İLİŞKİN İLKELER

Herhangi bir devletlerarası anlaşmanın, imzalanıncaya kadar geçeceği aşamalarla ilgili olan bu ilkelerin başlıcaları şunlardır:

1. Görüşmeler

Anlaşma akdine yönelik ilk adım olan görüşmeler aşamasında taraflar, konu hakkındaki görüşlerini ve önerecekleri şartları dile getirerek uzlaşmanın yollarını ararlar. Görüşmeler, duruma göre, uzun veya kısa

⁶¹ Mus'îd, age, 475-485; Hamidullah, age, 530, 531

⁶² Hamidullah, age, 198, 199; el-Kadi, age, 117, 118

⁶³ Mus'îd, age, 473-475; ez-Zuhaylî, age,

sürebilir.⁶⁴ Nitekim Hudeybiye anlaşmasında Hz.Peygamber ile müşrikler arasında, hayli uzun süren görüşmeler cereyan etmiş ve görüşmelerde her iki taraftan çok sayıda temsilci görev almıştır.⁶⁵

Çok taraflı anlaşmalarda ise, görüşmeler için bir konferans düzenlenir ve taraflar, konferansta temsilcileri aracılığıyla görüşlerini ortaya koyarak anlaşmanın gerçekleşmesine katkıda bulunurlar.⁶⁶

2.Anlaşma Metninin Yazılması

Akitlerin yazılması, İslamın muamelelerde öngördüğü genel bir prensiptir. Bu nedenle Hz.Peygamber, tescil edilip maddelerinin uygulanabilmesi için yaptığı her türlü anlaşmanın yazılmasını emrederdi.⁶⁷ Nitekim Hudeybiye anlaşması da, iki nüsha halinde yazılarak biri, müslümanlarda kalmış, diğeri de Mekkelilere verilmiştir.⁶⁸ Bu arada, anlaşma metninin yazılması, aynı zamanda Devletler Hukukunun da ilkeleri arasında yer almaktadır.⁶⁹

el-Kalkaşendî'ye göre, anlaşma metninin yazılış şekli şöyledir:

-Besmele

-Dibace(giriş): Anlaşmanın sebep ve önemini içerir.

-Tarafların tesbit edilmesi: Bu kısımda devlet başkanı veya bu işle görevlendirilen kişilerin isimleri zikredilir.

-Anlaşmanın esas metni: Bu kısım, üzerinde anlaşmaya varılan ana maddelerden ibaret olur.

-Son bölüm: Bu bölümde anlaşmanın tarihi ve akdi yapanlar ile şahitlerin adlarına yer verilir.⁷⁰

Ayrıca, uygulamada anlaşmazlığa neden olmaması için anlaşma metninin açık, kolay anlaşılır, farklı anlaşılmayacak ve değişik anlamlara yorumlanamayacak bir üslupla yazılması gerekir.⁷¹

Umumi Devletler Hukukunda ise, anlaşma metinleri şu çerçevede yazılır:

-Dibace

-Ana metin

⁶⁴ Abdüsselam, age, 372; en-Nevavi, age, 68

⁶⁵ es-Suheyli, age, IV, 33

⁶⁶ Sultan, age, 216

⁶⁷ el-Aynî, age, XIV, 12

⁶⁸ el-Kasimî, age, 507, 508

⁶⁹ el-Kadi, age, 112

⁷⁰ el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, Subhu'l-A'sâ fi Smaati'l-İnşâ, Mısır, ts, XIV, 18

⁷¹ Sabik, es-Seyyid, Fıkhussünne, Beyrut, 1397/1977, II, 702

-Sonuç

-Tarih ve imzacıların adları⁷²

Şahitlik ise, anlaşmanın tescil edilmesi ve yayımlanması yoluyla sağlanmış olur. Bu hüküm, Birleşmiş Milletler Andlaşmasınının 102. maddesinde:

“İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Birleşmiş Milletlerin bir üyesi tarafından akdedilen her milletlerarası andlaşma veya anlaşma, mümkün olan en kısa zamanda sekreterlikte tescil edilecek ve sekreterlikçe neşredilecektir” şeklinde yer alırken, Viyana Anlaşmalar Kanununun 80. maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“Yürürlüğe konulduktan sonra, anlaşmalar, tescil edilmek, duruma uygun olarak korunmak ve yayımlanmak üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne havale edilir.”⁷³

Bu arada, İslam hukukuna göre, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için yazma işleminin tamamlanmış olması şart değildir. Zira Hudeybiye anlaşmasınının metni yazılmadan Hz.Peygamber’e sığınan Ebu Cendel, varılan sözlü mutabakat gereğince Mekkelilere geri verilmiştir.⁷⁴

3.Anlaşma Metni Üzerinde Görüşbirliğine Varmak

Bu metin, duruma göre, uzun veya kısa olabilir. Günümüzde devletlerarası ilişkilerin, siyasi, ekonomik, kültürel vs. çok yönlü alanları kapsaması nedeniyle anlaşma metinleri uzamaya başlamıştır. İslam tarihinde gerçekleşen ilk anlaşma metinlerinin, başında besmele, sonunda ise imza bulunan kısa metinler halinde olduğunu ve anlaşmazlığa mahal bırakmayacak şekilde, anlaşılır bir üslupla yazıldığını görmekteyiz.⁷⁵

4.Anlaşma Metninin Onaylanması

Metin, ya devlet başkanı veya onu temsil ile görevlendirilen yetkili tarafından onaylanır. Hz. Peygamber zamanında anlaşmayı kendisi imzalar, diğer bazı yetkililer de şahit gösterilirlerdi. Dört büyük halife döneminde ise, hazır bulunması halinde halife, değilse birinci derecede yetkili bir vali veya komutan tarafından imzalanır, diğer bazı yetkililer de şahit kılınırdı.

Devletler hukukunda ise, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için, çoğu zaman, metnin taraflarca imzalanması yetmemekte, aynı zamanda yasama organınca onaylanması gerekmektedir. Bazan da ilgili devletin anayasası

⁷² eş-Şafii, Muhammed Beşir, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm fi's-Silm ve'l-Harb, Iskenderiye, 1394/1974,334

⁷³ Soysal, İsmail, Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları, Ankara, 1965, 329; Ulvan, Muhammed Yusuf, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm(Vesâik ve Muahdat Devliyye), yy, 1398/1978, 44

⁷⁴ İbn Hişam, age, III, 205

⁷⁵ en-Nevavi, age, 73

gereğince, yürütme organının onaylaması yeterli olmaktadır. Bu durum, İslamın öngördüğü şûra prensibiyle uyuşmaktadır. Zira şûra, halkın temsilcisi olan yasama organının anlaşmalara katılmasını gerektirir. Böylece, devlet başkanının, kişisel ihtiraslarının etkisiyle, anlaşmalarda memleket çıkarlarını gözardı etmesi önlenmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber, bu katılımı, şahitler aracılığıyla sağlamıştır.⁷⁶

Ancak İslam hukukçuları, umumi devletler hukukunda olduğu gibi, onaylama ilkesi üzerinde ayrıntılı olarak durmamışlardır. Onlara göre, anlaşmanın kesin ve bağlayıcı olması için, maddeleri üzerinde görüşbirliğine varılıp akdedilmesi yeterlidir.⁷⁷

5. Anlaşma Metni ve Belgelerin Değişimi

Metin imzalandıktan sonra, anlaşma belgeleri taraflarca teati edilir. Böylece taraflardan her biri, anlaşma belgelerinin birer nüshasını elinde bulundurmuş olur. Bu ilkenin dayanağı, Hz. Peygamber'in Hudeybiye anlaşmasındaki uygulamasıdır. Zira anlaşma metni tek nüsha olarak imzalandıktan sonra, belgenin hangi tarafta kalacağı konusunda anlaşmazlık çıkmış, bunun üzerine Hz. Peygamber, bir nüsha daha yazdırarak Süheyl b. Amr'e vermiştir.

Bu arada devletler hukuku da, anlaşma belgelerinin değişimi ve teslimine önem vermiştir. Nitekim Viyana Anlaşmalar Yasasının 13. maddesinde şöyle denilmiştir:

“Taraf devlet, anlaşmaya bağlı kalmayı kabullenmiş olduğunu, yine anlaşmayla ilgili belgeleri teati etmek suretiyle ifade eder.”⁷⁸

Belge teatisi, devlet başkanı veya dışişleri bakanı gibi, anlaşmayı imzalama yetkisine sahip zevat arasında düzenlenen resmi bir oturumda gerçekleşir.⁷⁹

B-HÜKÜMLERİNE İLİŞKİN TEMEL İLKELER

Bu ilkeler, anlaşmanın öngördüğü hükümlerle ilgili olup herhangi birinin çiğnenmesi halinde, anlaşma, geçerliliğini yitirmiş olur. İslam hukukunda öngörülen bu şartlar, devletler hukukunda öngörülen şartlarla bazan uyum, bazan da farklılık arz eder. Söz konusu ilkeler şöyle sıralanabilir:

⁷⁶ Sultan, age. 222; en-Nevavî, age. 73

⁷⁷ el-Muheyri, age. 209, 210

⁷⁸ Ulvan, age. 20

⁷⁹ el-Muheyri, age. 211

1. Anlaşma Yapma Yetkisine Sahip Olmak

Anlaşmaya taraf olarak katılanların, bu yetkiye sahip olmaları gerekir. Aksi takdirde yaptıkları anlaşma geçersiz olur.⁸⁰ Bu konudaki ayrıntılı bilgi, “yetkili merci” bahsinde verilecektir.

2. Tarafların Karşılıklı Rızası

İslam hukuku, tarafların serbest rızasına dayanmayan anlaşmaları geçersiz saymıştır. Bu yüzden, herhangi bir devletin, zor kullanarak başka bir devleti anlaşmaya mecbur etmesi hukuken geçersiz olur. Aynı zamanda sözkonusu rıza, hile veya zor şaibesiyle kusurlu istek dışı bir rıza da olmamalıdır. Aksi halde, devletlerin, anlaşmayı bozma ve ona uymama hakları doğar.⁸¹

3. Amaçlarının Açık Olması

Hedeflediği amaçların, yani, taraflara sağladığı haklarla getirdiği yükümlülüklerin, yoruma, te’vile ve kelime oyunlarıyla saptırılmaya imkan bırakmayacak kadar açık ve kesin olması gerekir. Kimi İslam hukukçularına göre, barış ve insan hakları için çalıştıklarını ileri süren uygar ülkelerin yaptıkları anlaşmaların, başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedeni, anlaşmalardaki ifadelerin kapalı olmasıdır.⁸²

4. İslamın Temel Hükümleriyle Çelişmemesi

Anlaşmanın hükümleri arasında, İslamın özüne aykırı hususların bulunmaması gerektiği konusunda İslam hukukçuları görüşbirliği içerisindeyler. Bu ilkenin delili, Hz. Peygamber’in şu hadisidir:

“Bazılarına ne olmuş da Allah’ın kitabında bulunmayan bir takım şartlar ileri sürerler. Yüz tane dahi olsa, Allah’ın kitabında bulunmayan herhangi bir şart geçersizdir. Allah’ın hükmü daha hak, şartları da daha sağlamdır.”⁸³

Ancak, anlaşma hükümlerinin bir kısmının, İslama aykırı olması halinde, anlaşmanın geçersiz olup olmayacağı konusunda İslam hukukçuları farklı görüşlere sahiptirler. Bazılarına göre, bir tek şartın bile fasid olmasıyla anlaşma geçersiz olur. Çoğunluğa göre ise, bu takdirde sadece fasid olan şart geçersiz sayılır. Anlaşma ise, yerinde olan hükümleriyle geçerli olmaya devam eder.⁸⁴

⁸⁰ a. es., 195

⁸¹ Şeltût, Mahmud, el-İslâm Akide ve Şerîa, Kahire, 1379/1959, 386; en-Nevavî, age, 68; el-Muheyri, age, 197

⁸² Şeltût, age, 387

⁸³ Müslim (Nevevî şerhi ile birlikte), X, 144; eş-Şevkânî, age, VI, 91

⁸⁴ İbn Kudame, age, VIII, 506; el-Muheyri, age, 201

Bu arada, devletler hukuku uzmanları da, anlaşma hükümlerinin, ilgili yasalara, ahlaka ve daha önceki taahhüt ve güvencelere uygun olması gerektiğini savunmuşlardır.⁸⁵ Aynı şekilde, iki veya daha fazla devlet, başka bir devletin topraklarını bölüşmek, onu sömürmek veya ezmek konusunda anlaşma yaparlar ya da yaptıkları anlaşma, umumi devletler hukukunun amir hükümlerinden biriyle çelişirse, geçersiz olur. Bu husus, Viyana Anlaşmalar Yasasının 53. maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“Uygulanışı sırasında, umumi devletler hukukunun amir hükümlerinden biriyle çelişen anlaşma, kayıtsız şartsız geçersiz sayılır.”⁸⁶

5. Müslümanların Çıkarlarına Aykırı Olmaması

İslam hukukçularının, daha çok barış anlaşmalarında bu husus üzerinde durmalarına rağmen, her türlü devletlerarası anlaşmada bu ilkenin gözetilmesi gerekir. Müslümanların, çıkarlarına aykırı olduğu halde, anlaşma yapmaları ise, anlaşmaların özüne aykırı olup sadece zaruret halinde geçerli sayılabilir. Zira müslümanların çıkarlarının, en az diğer tarafların çıkarları kadar gözetilmesi gerekir.⁸⁷

6. Süre Şartı

Anlaşmaların süresi konusunda İslam hukukçuları arasında görüşbirliği bulunmamaktadır. Şöyleki, şafiilere göre, devlet başkanınca dahi yapılmış olsa, zimmilik akdi dışında kalan barış, ateşkes ve eman anlaşmalarında sürenin dört ayı geçmemesi gerekir.⁸⁸ Şafiilerin ikinci bir görüşüne göre ise, sürenin bir yılı bulmaması gerekir. Ancak bu hüküm, müslümanların güçlü oldukları durumlara mahsustur. Zayıf oldukları hallerde ise, anlaşma süresi on yıla çıkartılabilir.⁸⁹

Malikilere göre ise, anlaşmada sürenin belirtilmemesi halinde bu, dört ay olarak kabul edilir. Şayet belirtilmiş ise, belirtilen süre geçerli olur.⁹⁰ Hanefilerin görüşü de, şafiilerin ikinci görüşü gibidir.⁹¹ Hanbelilere göre ise, barış anlaşmaları dışındaki anlaşmalar, süresiz olabileceği gibi, uzun veya kısa süreli de olabilir. Barış anlaşmaları ise süreli olmalıdır.⁹²

Görüldüğü üzere, bu konuda malikiler ve hanbelilerin görüşleri daha esnek ve günün şartlarına uyum sağlayıcı niteliktedir. Zira bunlar, süreyi takdir yetkisini taraflara bırakmaktadırlar. Nitekim İslam tarihinde

⁸⁵ Ebu Hif, Ali Sadık, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm. Iskenderiye, 1395/1975, 535

⁸⁶ Ulvan, age, 33

⁸⁷ el-Kalkaşendî, age, XIV, 2 vd.; el-Kadî, age, 88; el-Muheyri, age, 203

⁸⁸ eş-Şafî, Muhammed b. İdris, el-Umm, Beyrut, ts, IV, 111

⁸⁹ eş-Şirbinî, Muhammed el-Hatib, Muğni'l-Muhtac, Mısır, 1352/1933, IV, 283

⁹⁰ İbnu'l-Arabî, age, II, 883

⁹¹ eş-Şeybani, age, I, 320

⁹² ez-Zuhayli, age, 305

diplomatik anlaşmaların yıllarca sürdüğü dönemler mevcuttur ki, Mansur ve Harunreşit dönemlerini bu konuda örnek göstermek mümkündür.⁹³

V-ANLAŞMA ÇEŞİTLERİ

Anlaşmalar, hem amaç ve içerikleri bakımından hem de devletlerin içinde buldukları şartlara göre çeşitlilik arz ederler. Örneğin, savaş ortamlarında daha çok savaş sonrasında gerçekleşen ateşkes, barış ve zimmilik anlaşmaları öne çıkarken, barış ortamlarında ticari, kültürel ve siyasal içerikli anlaşmalar yapılır ki, İslam hukukuna göre, müslümanların gayrimüslümlerle yapacakları anlaşmalar, daha çok gayrimüslimlerin İslama karşı takındıkları tutuma göre şekillenir. Bu nedenle, değişik açılardan kısımlara ayrılması mümkün olan anlaşmaları biz, meşrulukları ve süreleri bakımından ele almaya çalışacağız:

A-MEŞRULUK BAKIMINDAN

Meşru olup olmamaları bakımından anlaşmaları; caiz, sakıncalı ve zorunlu anlaşmalar olmak üzere, üç kısma ayırabiliriz.

1.Caiz Anlaşmalar

Bunlar, daha önce yer verdiğimiz ilkelere uygun olan anlaşmalardır. Bunların bir kısmı savaş, bir kısmı da barış ilişkilerini düzenlemeye dair olurlar.

a)Savaş İlişkilerini Düzenleyen Anlaşmalar

Müslümanlarla gayrimüslimler arasında meydana gelen savaşlar, genellikle karşı tarafın yenilgisi, teslim olması, barış yapıp cizye ödemesi veya müslüman olması gibi durumlarla sonuçlanmıştır. Bu nedenle müslümanlar, bu tür anlaşmaları İslamın ilk yıllarından itibaren yapmaya başlamışlardır. İslam hukuku kaynaklarında daha çok bu tür anlaşmalardan söz edilmesinin sebebi de budur.⁹⁴

Bu anlaşmaların başlıca kısımları şunlardır:

aa) Ateşkes ve Barış Anlaşmaları

Kaynaklarda genellikle “sulh” veya “hüdne” diye tabir edilen ateşkes anlaşması şöyle tarif edilmiştir:

⁹³ Haduri, age, 247, 248; el-Kadi, age, 88

⁹⁴ el-Muheyri, age, 214, 215

“Savaş halinde bulunulan tarafla, savaş tazminatı olarak veya tazminatsız yapılan ve bir süre savaşı bırakmayı öngören anlaşmadır. Buna, “mühadene”, “muvadaa” ve “muahade” de denilmiştir.”⁹⁵

Konu ile ilgili bir ayet şöyledir:

“Eğer onlar, barışa yanaşırlarsa sen de barışa yanaş”(Enfal,8/61)

Bu sebeple, Hudeybiye’de müşrikler, barış istediklerinde Hz. Peygamber, koştuıkları ağır şartlara rağmen önerilerini kabul etmiştir.⁹⁶ Hz. Peygamber, Fedek halkıyla da, arazilerinin yarısı karşılığında barış anlaşması yapmıştır.⁹⁷

Hz. Ali de, Mısır’a vali atadığı el-Eşter en-Nehai’ye şu direktifi vermiştir:

“Düşmanın seni davet ettiği ve Allah’ın rızası gözetilen barışı geri çevirme. Zira barış, düşmanınla uğraşmamayı, sıkıntılılarından kurtulmayı ve memleketine güveni sağlar. Ancak, barıştan sonra düşmanına karşı çok dikkatli olmalısın. Çünkü düşman, yanılmak için sana yakınlık gösterebilir. O halde kararlı ve ihtiyatlı olmalısın.”⁹⁸

Devletler hukukunda da ateşkes anlaşmasının, savaşı sona erdirmeye aracı olduğunu ve şu şekilde tanımlandığını görüyoruz:

“Ateşkes anlaşması, geçici veya sürekli olarak savaşı durdurmak amacıyla, savaşan devletler arasında akdedilen, fakat savaş halini sona erdirmeyen özel bir anlaşmadır.”⁹⁹

Bu arada, İslam hukukunda konu edilen savaş sonrası anlaşmalar, bazan ateşkes, bazan da barış anlaşmaları şeklinde anlaşılabilir, bu nedenle aynı durum için hem barış anlamına gelen “sulh” hem de ateşkes demek olan “hüdne”, “mühadene” ve “muvadaa” tabirleri kullanılmıştır. Bunun nedenini, savaş sonrası sağlanan savaşızsızlık haline, İslam hukukunda süreli gözle bakılmasında aramak gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Hudeybiye anlaşmasını da sürekli bir barış anlaşması değil, on yıl süreli bir ateşkes anlaşması olarak değerlendirmek gerekir. Halbuki bu anlaşmadan çoğunlukla barış anlaşması diye söz edilir.

Öte yandan, bu tür anlaşmalar, bazan tazminatsız, bazan karşı tarafın müslümanlara tazminat ödemesi, bazan da taraflardan birinin diğerine rehine vermesi şeklinde olur. Müslümanların, tazminat ödemeleri şartıyla anlaşma yapıp yapamayacakları konusunda ise, İslam hukukçuları ihtilaf

⁹⁵ eş-Şeybani, age. V, 1689; eş-Şirbini, age. IV, 260

⁹⁶ İbn Kesir, age. II, 322

⁹⁷ İbn Hişam, age. III, 228

⁹⁸ Hz. Ali, Nehcu’l-Belağa, Beyrut, 1405/1985,620

⁹⁹ Fevkal’ade, Semuhi, el-Kanunu’d-Devliyyu’l-Amm, Dimşk, 1960, 949; Ebu Hif, age, 918

halindedirler. Müslümanları düşmanın gözünde güçsüz göstereceği gerekçesiyle, bu tür anlaşmalara cevaz vermeyenlerin başında İmam Şafîi ve İmam Ahmed b.Hanbel gelmektedir.¹⁰⁰

ab) Zimmilik Anlaşması

Bu, İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimlerle yapılan bir akittir. Zimmilik anlaşmasında, İslam ülkesi, gayrimüslimleri korumayı, zimmiler ise, buna karşılık cizye ödemeyi taahhüt ederler. İbnü'l-Kayyim zimmileri şöyle tarif eder:

“Zimmiler, cizye ödeyenlerden ibaret olup süresiz korunma hakkına sahiptirler. Aynı zamanda, haklarında islami hükümlerin uygulanmasını da kabul etmiş olurlar.”¹⁰¹

Bu akdin meşruluğunun delili şu ayettir:

“O kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle; onlar küçülmüş oldukları halde, kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”(Tevbe,9/29)

Devletlerarası nitelikte olmadığı halde, zimmilik anlaşmasına yer vermemizin sebebi, İslam hukukçularınca meşru akidler arasında zikredilmesidir.

ac) Eman

Eman, İslam ülkesine girişlerini kurallara bağlamak üzere, gayrimüslimlerle yapılan bir anlaşma türüdür. İmam Muhammed “eman”ı şöyle tanımlar:

“Allah’ın hakkını gözetmek üzere, öldürme veya yağmalama yoluyla gayrimüslimlere dokunmama yükümlülüğüdür.”¹⁰²

Emanın meşruluğu, çok sayıda hadisin yanısıra şu ayete dayanmaktadır:

“Eğer müşriklerden biri, senden eman dilerse, ona eman ver, ta ki, Allah’ın kelamını dinlesin. Sonra onu, güven içinde olacağı yere ulaştır”(Tevbe,9/6)

İbn Kesir, bu ayeti tefsir ederken şöyle der:

“Bir kimse, gayrimüslim ülkeden İslam ülkesine, bir mesaj iletmek, ticaret yapmak, barış veya ateşkes isteği, cizye getirmek veya benzeri bir sebeple girer ve devlet başkanı veya naibinden eman dilerse, İslam ülkesinde

¹⁰⁰ en-Nevavî, age, 81

¹⁰¹ İbnü Kayyimi'l-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, Ahkamu Ehli'z-Zimme, Beyrut, 1401/1981, II, 475

¹⁰² eş-Şeybani, age, I, 283

dolaştığı sürece ve kendini güven içerisinde hissedeceği yere veya memleketine varıncaya kadar kendisine eman verilir.”¹⁰³

Konu ile ilgili hadislerden biri şöyledir:

“Müslümanlar, kanları bakımından birbirlerine denktirler. Onlar, düşmanlarına karşı yardımlaşır. İçlerinden en sıradan biri, onlar adına eman verebilir.”¹⁰⁴

Öte yandan eman, özel ve genel olmak üzere iki kısımdır. Özel eman, on veya daha az sayıdaki kişiye verilen eman olup bu emanı, herhangi bir müslüman da verebilir. Genel eman ise, İslam ülkesinin bütün gayrimüslimlere veya sayıları belirsiz büyük bir kısmına verdiği emandır ki, şafiiler ve hanbelilere göre, bu nevi emanı sadece devlet başkanı, naibi veya yetkili kıldığı kişi verebilir.¹⁰⁵ Hanefilere göre ise, genel emanı da herhangi bir müslüman verebilir.¹⁰⁶ Ancak racih olan birinci görüştür. Zira genel emanda, devlet başkanından başkasının taşıyamayacağı ağır sorumluluklar bulunur. Bu yetkinin herhangi bir müslümana verilmesi, pek çok karışıklıklara yol açabilir.¹⁰⁷

Bu arada, İslam hukukundaki eman sistemi, günümüzde devletlerarası serbest dolaşımı düzenlemek için yapılan uluslararası anlaşmalara benzemektedir. ez-Zuhaylî ise, bu sistemi, 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi’nde yer alan ve 1949 tarihli Cenevre Konferansı’nda teyid edilen, silah bırakan kişileri öldürmeye, onlara kötü muamele yapmaya veya onları rehin alıp yargısız cezalandırmaya cevaz vermeyen hükme benzetmiştir. Ona göre bu hüküm, sözleşme gereğince verilmiş bir eman mesabesinde dir.¹⁰⁸

b) Barış İlişkilerini Düzenleyen Anlaşmalar

İslam ülkesi, amaçlarını gerçekleştirecek ve diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirecek her türlü barışçı anlaşmayı yapabilir. Bu durumda gözetilmesi gereken husus, yapılan anlaşmaların, daha önce yer verdiğimiz ilkelere uygun olmasıdır.¹⁰⁹

¹⁰³ İbn Kesir, age, II, 337

¹⁰⁴ Buhari, IV, 102; ez-Zuhaylî, age, 228

¹⁰⁵ el-Ğazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed, el-Vecîz fi’l-Fikhi’ş-Şafîi, Beyrut, 1399/1979, II, 194; el-Buhûlî, Mansûr b. Yunus, Keşfu’l-Kına’ aiâ Metni’l-İkna’, Mekke, 1394, III, 97

¹⁰⁶ el-Kâsânî, age, VII, 107

¹⁰⁷ el-Muheyri, age, 220

¹⁰⁸ ez-Zuhaylî, age, 265, 266

¹⁰⁹ el-Kasimi, age, 109, 490, 491

Sözkonusu anlaşmalar şöyle sıralanabilir:

ba) Ticaret Anlaşmaları

Müslümanlar, İslam devletinin kurulduğu ilk andan itibaren, diğer topluluklarla ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Öyle ki, İslamiyet, Asya ve Afrika ülkelerinin pek çoğunda müslüman tacirlerin, dış ticaret faaliyetleri sayesinde yayılmıştır. Ticaretin bu önemi nedeniyle İslam hukukçuları, ticari muamelelerin İslami esaslara uygun olarak yürütülmesine önem vererek gayrimüslimlerle ticaret yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁰ Ancak İmam Malik ile İbn Hazm, gayrimüslim ülkelerden ithalat yapmayı caiz görünken, onlara ihracat yapmaya, güçlenmelerine yol açacağı kaygısıyla, cevaz vermemişlerdir.¹¹¹ Günümüzde ihracatın, ihracatçı ülkeyi güçlendirdiği hesaba katılırsa, artık bu kaygıya yer olmadığını belirtmek gerekir.

Müslümanlar, gayrimüslimlerle olan ticaretlerini genellikle anlaşmalara dayalı olarak yapmışlardır. Örneğin, ünlü Medine anlaşmasının bazı maddeleri yahudilerle yapılacak ticaretle ilgilidir.¹¹² Ayrıca, müslümanlarla Nûbalılar arasında h.31 tarihinde ticaret ilişkilerini de içeren bir barış anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Nûbalılar müslümanlara köle verirken, müslümanlar da onlara buğday ve mercimek verirlerdi.¹¹³ İmam Malik'e, eman anlaşmasına dayanarak, ticaret mallarıyla birlikte İslam ülkesinin sahiline inip alışveriş yaptıktan sonra, memleketlerine dönmek üzere denize açılan, ancak denize iyice açıldıktan sonra, rüzgarın etkisiyle, eman anlaşmasına dahil olmayan bir bölgeye savrulan Rum tacirlerin durumu sorulduğunda 0:

“Bana göre, ticaretle uğraştıkları sürece, memleketlerine dönünceye kadar, süresiz olarak eman hakkına sahiptirler”¹¹⁴ diye cevap vermiştir. Ticaretle ilgili bu tür anlaşmaların örneklerini çoğaltmak mümkündür.¹¹⁵

bb) Diplomatik Anlaşmalar

İslam hukuku, devletlerarası siyasi ilişkileri yürütmekle görevli elçilere saygı gösterilmesini ve korunmalarını öngörmektedir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında bu hususa büyük bir özen gösterilmiştir. Örneğin;

¹¹⁰ el-Kāsânî, age, VII, 102; eş-Şirazi, age, Ebu İshak İbrahim b.Ali el-Firuzabadî, el-Muhezzeb, Beyrut, 1379/1959, I, 281; es-Serahsî; Muhammed b.Ahmed b. Sehl, el-Mebsût, Beyrut, ts, X, 88; İbnu'l-Kayyim, age, I, 149

¹¹¹ Malik b. Enes, el-Mudevvenetü'l-Kubra, Mısır, 1323, X, 102; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, el-Muhallâ, Mısır, 1392/1972, VII, 962

¹¹² Hamidullah, age, 61, 62

¹¹³ el-Beâzürî, age, 239, 281; Mûs'id, age, 481

¹¹⁴ Malik, age, III, 11

¹¹⁵ el-Kalkaşendî, age, XIV, 31-37; el-Muheyri, age, 223

yalancı peygamber Müseylime'nin iki elçisi, getirdikleri yalan dolu mektubu okuduklarında Hz.Peygamber:

“Allah'a yemin ederim ki, eğer elçilerin öldürülemediği prensibi olmasaydı, boyunlarınızı vurduracaktım” buyurmuştur.¹¹⁶

Bu nedenle, İslam hukukçuları, elçilerin dokunulmazlığı konusunda görüş birliğine sahip oldukları gibi, eman anlaşmasına gerek olmaksızın, herhangi bir kimsenin resmi görevle İslam ülkesine girmesine de cevaz vermişlerdir.¹¹⁷ Bu arada, yazılı anlaşma veya sözleşme yapılmadığı halde, ötedenberi elçiler, İslam devleti ile diğer devletler arasında güven içerisinde gelip giderlerdi. Bu itibarla, İslam ülkesi ile diğer ülkeler arasında siyasi ilişkileri düzenleyen diplomatik anlaşmaların yapılmasına İslam hukuku açısından bir engel bulunmamaktadır.

Esasen günümüzde devletlerin, sözkonusu ilişkileri düzenleyen sözleşmeyi imzalamakla vardıkları nokta da budur. Bu sözleşme, “18 Nisan 1961 tarihli Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi” adıyla bilinir ki, bunun yanısıra bir de, “24 Nisan 1963 tarihli Viyana Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi” bulunmaktadır.¹¹⁸

bc) İyi Komşuluk Anlaşmaları

Bunlar, müslümanların ötedenberi bildikleri ve uygulayageldikleri anlaşmalardır. Bu anlaşmalar, iki komşu devlet arasındaki ortak konuları ele almakta ve müslümanlara düşman olmayan, müslümanlara karşı silahlanmayan, aksine aralarındaki ilişkileri koruyan ve müslümanların komşuluğunu anlaşmalara dayalı olarak kabul eden devlet ve topluluklarla yapılır.

Hız.Peygamber'in, Medine yahudileri, Benu Damra, Benu Cüheyne vs. topluluklarla yaptığı anlaşmalara bakıldığında, bunlarda iyi komşuluk ilişkilerini düzenleyen metinlere rastlanır. Aynı zamanda bu anlaşmalar, kabilelerin İslam devletiyle ilişkiler kurup İslam ile tanışmalarının da başlangıcı olmuştur ki, neticede bu kabileler, gruplar halinde müslüman olmuşlardır.¹¹⁹

İyi komşuluk anlaşmaları, ortak doğal kaynakların kullanımı, suçlularla mücadele, ortak meraların düzenlenmesi ve tarafların hisselerini tesbit gibi, değişik amaçlar için yapılır. Örneğin; biri Sultan Zahir

¹¹⁶ Ali Nasif, age, IV, 401

¹¹⁷ eş-Şcybani, age, I, 296; es-Serahsi, age, I, 96

¹¹⁸ Ulvan, age, 463

¹¹⁹ Hamidullah, age, 57, 262-266 vd.

Baybars'ın 4 Ramazan 605 hicri tarihinde, diğeri de Sultan Kalavun'un haçlılarla yaptıkları iki anlaşma, bu nevi anlaşmalardır.¹²⁰

Öte yandan devletler hukuku da, "iyi komşuluk anlaşmaları" anlayışını benimsemiş ve günümüzde bu anlaşmaların sayısı bir hayli artmıştır. İyi komşuluk anlaşmaları, aynı zamanda bazı devletlerarası sözleşmelerle yasalaştırılmıştır. Örneğin; "29 Nisan 1958 tarihli Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi", "25 Şubat 1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi" ve "7 Aralık 1944 tarihli Şikago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi" gibi.¹²¹

bd)Dini Anlaşmalar

İslam dini, gayrimüslimlerin hayat, mal edinme ve din özgürlüğü gibi temel haklarını güvence altına almıştır. Gayrimüslimler, kendilerine tebliğ edilen islamiyeti kabul veya reddetme hakkına sahiptirler. Bir ayette şöyle buyrulur:

"Sen ne kadar şiddetle arzulasan da yine insanların çoğu, iman etmezler."(Yusuf,12/103)

Hz.Peygamber de, Medine anlaşmasında : "Yahudilerin dinleri kendilerine, müslümanların da dinleri kendilerinedir"¹²² demiştir. Hz.Peygamber'in Necran hıristiyanlarıyla yaptığı anlaşmada ise şöyle denilmiştir:

"Necran ve civarı halkının malları, canları, dinleri, hazır olan ve olmayanların aşiretleri, kiliseleri ve elleri altındaki az veya çok her şey, Allah ve Resülü Muhammed'in güvencesi altındadır. Hiç bir piskopos piskoposluğundan, hiç bir rahip rahipliğinden ve hiç bir kâhin kâhinliğinden çıkarılmaz."¹²³

Hz.Ömer de, Kudüs halkıyla yaptığı anlaşmada can, mal, kilise, haç ve dinlerini güvence altına almak üzere, kiliselerinde oturulamayacağına, yıkılamayacaklarına, içlerinde ve çevrelerinde kısıtlama yapılamayacağına, haçlarına ve mallarına dokunulamayacağına, dinlerinden dolayı baskı altında tutulamayacaklarına ve mağdur edilemeyeceklerine dair eman vermiştir.¹²⁴ Bu örnekler çoğaltılabilir, ancak müslümanların herhangi bir şekilde dinlerini değiştirmelerine müsaadeyi içeren anlaşmalar yapmak caiz değildir. Zira bu, İslam dininin yasakladığı bir husustur.¹²⁵ Aynı şekilde gayrimüslim

¹²⁰ el-Kalkaşendi, age, XIV, 33; el-Makrizî, Ahmed b. Ali , es-Sulûk fi Ma'rifeti Duveli'l-Mulûk, Kahire. 1958, I, 994

¹²¹ Akipek, age, II., 22, 66; el-Muheyri, age, 226

¹²² Hamidullah, age, 61

¹²³ a.es.,176

¹²⁴ a.es., 488; el-Muheyri, age, 227

¹²⁵ el-Askalâni, Ahmed b.Ali b.Hacer, Fethu'l-Bârî, Suudi Arabistan, ts, VI, 270

ülkelerde yaşayan müslümanların, dini vecibelerini yerine getirmelerini yasaklayan anlaşmalar yapmak da caiz değildir. Aksine İslam ülkeleri, gayrimüslim ülkelerde yaşayan müslümanların, dini haklarını korumada dini anlaşmalardan yararlanmalıdırlar.

Kısacası, müslümanlar, İslam hukukunun öngördüğü ilkelere uygun her türlü devletlerarası anlaşmayı yapabilirler.¹²⁶

2.Sakıncalı Anlaşmalar

Bir takım fasid şartlar içeren veya müslümanların aleyhine olan bu anlaşmalar, İslam hukukuna göre, bağlayıcı olmadıkları gibi hukuki sonuçlar da doğurmazlar. En önemlileri şöyle sıralanabilir:

a)İslam Hukukuna Aykırı Hükümler İçeren Anlaşmalar

İslam hukukuna göre, İslam ülkesi, gayrimüslimlerle içki ithali, üretimi veya ticaretinin yanısıra, ırk ve cinsiyet ayırımı, zulüm, saldırganlık ve cana kıyma gibi, İslamın cevaz vermediği hiç bir konuda anlaşma yapamaz. Bu hususların caiz olmayışını bir çok ayet ve hadisle delillendirmek mümkündür. Kısacası, İslama aykırı her türlü anlaşma geçersiz sayılır.

b)Müslümanları Rencide Eden Anlaşmalar

İslam ülkesinin, İslamı ve müslümanları küçük düşürücü anlaşmalar yapması caiz değildir. Örneğin; İslam ülkesine ait bir toprak parçasından gayrimüslimler lehine feragat etmek, bedel karşılığında dahi olsa caiz görülmemiştir. Aynı şekilde düşmana silah satmayı veya zaruret olmadıkça tazminat ödemeyi öngören anlaşmalar da yapılamaz. Bu konuda İslam hukukçuları ittifak halindedirler.¹²⁷

c)Askeri Anlaşmalar

Askeri anlaşmaların, İslam hukukçularınca sakıncalı görülmesinin sebebi, bu anlaşmaların savunma amacı yanında, gerektiğinde saldırı amaçlı da olabilmeleridir. Böylece, anlaşmalar İslamın yasaklamış olduğu haksızlık ve saldırganlık üzerine yapılmış olur. Ancak askeri anlaşmanın sakıncalı olabilmesi için müslümanlarla gayrimüslimler arasında yapılmış olması gerekir. Zira böyle bir anlaşma, müslümanları, gayrimüslim bir ülkeyi savunmak veya müslüman bir ülkeye karşı savaşmak zorunda bırakabilir ki bu, İslama göre caiz olmayan bir husustur.

Şayet askeri anlaşma, müslüman ülkeler arasında yapılır veya tamamen haksızlıkları önlemeye yönelik olur ya da müslümanları karşı karşıya getirme ihtimali yoksa, bu takdirde sakıncalı olması için bir sebep

¹²⁶ el-Muheyri, age, 227-229

¹²⁷ İbn Kudame, age, I, 466; eş-Şirazi, age, II, 261; eş-Şirbinî, age, IV, 261; es-Serahsi, age, X, 98

kalmamış olur. Zira Hz.Peygamber de, Hudeybiye olayında gayrimüslim bir kabile olan Benu Huzaa'nın dayanışma önerisini kabul etmiş, ancak bu dayanışmada, hiç bir zalime yardım etmemeyi, sadece mazluma yardım etmeyi şart koştur.¹²⁸

d)Silah Yardımı Anlaşmaları

İslam hukukçuları, gayrimüslimlere silah ve her türlü savaş araç gereci satmanın caiz olmadığını söylemişlerdir. Buharide: "İmran b. Husayn, iç karışıklık halinde silah satışını mekruh görmüştür"¹²⁹ denilmektedir. Bu itibarla, gayrimüslimlere silah satmanın, daha büyük tehlike olduğu düşünülmüştür.

İbn Kudame, anlaşmalarda yer alan fasid şartlardan söz ederken şöyle der: "Fasid şart, gayrimüslimlerden elde edilen silahların iade edilmesi veya onlara, müslümanların silah ve araç gereçlerinden bir şeyler verilmesinin şart koşulması şeklinde olur."¹³⁰ İbn Hazm ise aynı konuda: "Gayrimüslimlere silah, at ve müslümanlara karşı güç kazandırıcı başka bir şey taşımak caiz değildir"¹³¹ demiştir.

Ancak günümüzde olduğu gibi, silah ihtiyaçlarını kendi üretimleriyle karşılayamayan İslam ülkeleri, gayrimüslim ülkelere silah ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Bu, satınalma şeklinde olabileceği gibi, silah yardımı anlaşması yoluyla da olabilir. Bu görüşün, Hz.Peygamber'in uygulamasından dayanağı, Necran hıristiyanlarıyla yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmada şöyle denilmiştir:

"Necranlılardan, sayılarak teslim alınan zırhlar, atlar, üzengiler ve malzemeler kendilerindir. Necranlılar, gerektiğinde otuz zırh, otuz at ve otuz deve ödünç vermekle yükümlüdürler. Ödünç verdikleri zırh, at, üzengi veya malzemeden zayi olanlar, elçilerimin garantisi altında olup kendilerine ödenir."¹³²

e)Sınırların Değişmezliği Anlaşmaları

İslam hukukçularının ağırlıklı görüşü, İslam coğrafyasının bütünlüğü ve tek ülke halinde yönetilmesi yönündedir. Buna göre, İslam dünyasının, değişmez coğrafi sınırlarla bölünmesine ilişkin anlaşmalar sakıncalı görülmüştür. Bu görüş, İslam mesajının evrenselliğine ve İslamın öngördüğü

¹²⁸ el-Halebi, age, III, 80; Hamidullah, age, 228; el-Muheyri, age, 232, 233

¹²⁹ el-Askalâni, age, IV, 322

¹³⁰ İbn Kudame, age, VIII, 466

¹³¹ İbn Hazm, age, VII, 448

¹³² Hamidullah, age, 178

devlet modelinin, ırk, cins ve bölge unsurlarını temel almamasına dayanmaktadır.¹³³ Bu konuda şu iki ayet delil olarak gösterilir:

“De ki: Ey insanlar, ben Allah’ın hepinize gönderilmiş peygamberiyim.”(A’raf,7/158)

“Ey müminler, kendilerine açık deliller ve ayetler geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. Onlar için çok büyük bir azab vardır.”(Ali İmran, 3/105)

Bu tür anlaşmaların, ileri sürülen sakıncalarından biri de, müslümanlar arasındaki ayrılığı derinleştirilmesi ve zaman içerisinde yabancılaşmalarına yol açmasıdır. Ancak İslam tarihi boyunca, farklı İslam devletlerinin aynı zamanlarda var olageldiklerini de göz ardı etmemek gerekir.

Kısacası, İslam ülkesinin, yapacağı anlaşmaların, İslama ve müslümanlara yönelik bir takım sakıncalar ve İslamın temel normlarına aykırı unsurlar taşıması gerekir. Nitekim devletler hukuku da, bu hukukun ilkelerine aykırı anlaşmaları geçersiz saymaktadır. Örneğin; Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 103. maddesi aynen şöyledir:

“Birleşmiş Milletler üyelerinin, İşbu Andlaşmadan doğan vecibeleri ile başka herhangi bir milletlerarası anlaşmadan doğan vecibelerinin çatışması halinde andlaşma vecibeleri üstün gelecektir.”¹³⁴

3.Zaruret Hali Anlaşmaları

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre, İslam ülkesi, güçsüzlük, iç karışıklık ve dış tehdit gibi bir takım zor şartlarla karşılaştığında, bu durum ortadan kalkıncaya kadar, aleyhte bazı ödemelere katlanarak anlaşmalar yapılabilir. İmam Muhammed’in bu konudaki görüşü şöyledir:

“Müslümanlar, korku saikiyle müşriklerden savaşı durdurmalarını talep eder, müşrikler de, bir takım ödemelerde bulunmadıkları sürece, savaşı durdurmayı kabul etmezlerse, zaruret hali kesinleştiğinde bunu yapmada bir beis yoktur. Zira tamamını kaybetme tehlikesi karşısında bir kısmını vermek sakıncalı olmaz. Müslümanların, onlara güç yetirebilmeleri halinde ise, bu nitelikte bir anlaşma yapmaları caiz değildir.”¹³⁵

Bu görüşün delili, Hz. Peygamber’in Hendek savaşında, müslümanların çok darda oldukları bir sırada Gatafan kabilesine Medine’nin meyve mahsullerinin üçtebiri karşılığında savaştan çekilmelerini

¹³³ Sultan, age, 491; Muhammed Serhan, Abdulaziz, el-Kanunu’d-Devliyyu’l-Amm, Mısır, 1389/1969,118; el-Muheyri, age, 295-327

¹³⁴ Soysal, İsmail, Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar, Ankara, 1965, 329; Zeydan, age, 61

¹³⁵ eş-Şeybanî, age, V, 1692

önermesidir.¹³⁶ İbnu'l-Arabî de: "İhtiyaç halinde müslümanların, düşmana verecekleri mal karşılığında barış anlaşması yapmaları caizdir"¹³⁷ der.

B-SÜRELERİ BAKIMINDAN

Günümüzde devletler arasında yapılan anlaşmaların yürürlük tarihleri ve süreleri, anlaşma metninin içinde yer alır. İslam hukukunda ise, anlaşmanın uygulanması için, yazılıp imzalanmış olması beklenmez. Bu konuda tarafların mutabakatı ve bu mutabakatın açıklanması yeterli görülmektedir. Sürelerinin sona ermesi ise, anlaşmaların türü ve amacına göre değişir. Bu bakımdan anlaşmalar, sürekli anlaşmalar ve süresi sınırlı anlaşmalar olmak üzere iki kısma ayrılır.

1.Sürekli Anlaşmalar

İslam hukukçularının, mütareke, barış, eman ve zimmilik anlaşmaları dışında kalan anlaşmaların süreleri üzerinde durmadıkları görülmektedir. Bu anlaşmalardan sadece zimmilik anlaşmasının, sürekli bir anlaşma çeşidi olduğu konusunda ittifak halindedirler.¹³⁸

Barış, eman ve zimmilik anlaşmaları hariç, Hz.Peygamber'in yaptığı anlaşmalarda da sürenin sözkonusu edilmediği ve anlaşma metninde bu hususa yer verilmediği görülür. Bu ise, İslam ülkesinin, gayrimüslim ülkelerle, sürekli anlaşmalar yapabileceği anlamına gelir. Nitekim bazı İslam hukukçuları, mali konularda sürekli anlaşmalar yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.¹³⁹ Bu itibarla, ekonomik ve ticari ilişkilerin yanısıra, iyi komşuluk ve diplomasi ilişkilerini konu alan sürekli anlaşmalar yapmak da caizdir.

2.Süresi Sınırlı Anlaşmalar

Bunlar, belli bir süreyle sınırlanan anlaşmalar olup başlıcaları; eman, ateşkes ve barış anlaşmalarıdır. Eman anlaşmasının süresi konusunda şu üç görüş sözkonusudur:

a-Müslümanların güçlü oldukları durumlarda, eman anlaşmasının süresi, dört ayı geçmemelidir. Müslümanların güçsüz oldukları durumlarda ise, devlet başkanı, süreyi on yıla çıkartabilir. Eman verilen kişinin görevli olması halinde ise, süre, görevinin sona ermesiyle sınırlı olur.¹⁴⁰

¹³⁶ İbn Hişam, age, II, 133

¹³⁷ İbnu'l-Arabî, age, II, 102

¹³⁸ İbnu'l-Kayyim, age, I, 1 vd.; ez-Zuhayli, age, 691

¹³⁹ eş-Şafii, age, IV, 111; eş-Şirbini, age, IV, 261

¹⁴⁰ eş-Şafii, age, IV, 190; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, Bidayetu'l-Muctehid, yy, ts, I, 388

b-Süre, ihtiyaç miktarınca verilir, ancak bir yılı geçemez.¹⁴¹

c-Sürenin sınırlandırılması gerekmez.¹⁴²

Ateşkes ve barış anlaşmalarının süreleri konusundaki başlıca görüşler ise şöyle sıralanabilir:

a-Barış anlaşmasının süresi, müslümanların çıkarlarına göre değişir ve gerektiğinde on yılı geçmesi mümkündür. Bu konuda takdir yetkisi, devlet başkanına aittir.¹⁴³

b-Süre, devlet başkanının takdirine bırakılmakla birlikte, müslümanların güçlü oldukları durumlarda on yılı geçmemesi mendup sayılmıştır.¹⁴⁴

c-Müslümanların güçlü oldukları durumlarda süre, dört aydan bir yıla kadar değişebilir. Müslümanların zayıf oldukları veya iç karışıklıkların yaşandığı durumlarda ise, süre on yıla çıkartılabilir. Fazlası ise geçersiz olur. Ancak anlaşmayı yenilemek suretiyle, bir on yıl daha süre konulabilir.¹⁴⁵

d-Süresi belirtilmeden barış ve ateşkes anlaşması yapmak caiz değildir.¹⁴⁶

Ancak günümüz İslam hukukçuları, anlaşmaları belli sürelerle sınırlandırmanın şart olmadığını savunmaktadırlar.¹⁴⁷

III-ANLAŞMANIN YAPILIŞI UYGULANMASI VE FESHİ

İslam hukukuna göre, devletlerarası anlaşmaların yapılması, uygulanması ve feshi gibi hususların, uyulması gereken bir takım kuralları vardır. Bu kuralları, adigeçen hususlarda yetkili merci, anlaşmanın feshini gerektiren durumlar ve fesihle nasıl bir yol izleneceği çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır.

A-BU KONULARDA YETKİLİ MERCİ

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre, bu konularda yetkili merci, devlet başkanı ve yetkili kıldığı naibidir. Ancak devlet başkanının bu

¹⁴¹ İbnu'l-Humam, age, IV, 351

¹⁴² İbn Kudame, age, VIII, 400; el-Behütî, age, I, 97; el-Muheyri, age, 275, 276

¹⁴³ İbnu'l-Humam, age, IV, 293

¹⁴⁴ ed-Dusûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe, Haşiyetu'd-Dusûkî, yy, ts, II, 206

¹⁴⁵ eş-Şafîî, age, IV, 189; eş-Şirbinî, age, IV, 260; eş-Şirazî, age, II, 261

¹⁴⁶ İbn Kudame, age, VIII, 460

¹⁴⁷ Ebu Zehre, age, 81; el-Çuncymî, Muhammed Tal'at, Ahkâmu'l-Muahadat, İskenderiye, 1397/1977, 97

konudaki tasarrufları, ülke çıkarlarına dayalı olmalıdır. İbn Kudame bu konuda şöyle der: “Barış ve zimmilik anlaşmaları, sadece devlet başkanı veya naibi tarafından yapılması halinde caiz olur. Zira gayrimüslimlerle, başkası tarafından herhangi bir akit yapılamaz. Bir de bu tür anlaşmalar, devlet başkanının takdirine bağlıdır. Bu nedenle, devlet başkanı veya naibi dışındaki kimselerin yaptıkları anlaşmalar, geçersiz olur.”¹⁴⁸ Diğer bir çok İslam hukukçusunun da, aynı görüşe sahip olduğu görülmektedir.¹⁴⁹

Bazı İslam hukukçularına göre ise, devlet başkanından izin almaksızın, müslümanlardan bir grup insanın anlaşma akdi yapması caizdir. Bu konuda gözetilmesi gereken husus, müslümanların çıkarlarını dikkate almaktır.¹⁵⁰

Kimi İslam hukukçuları da, anlaşmanın, bir ülke veya bir bölgeyle ilgili olması halinde anlaşmanın, devlet başkanı veya genel naibince yapılmasının şart olduğunu, ufak bir yer ile ilgili olması durumunda ise, bunun o yöreye komşu valilerden biri tarafından da yapılabileceğini söylemişlerdir.¹⁵¹

Günümüz İslam hukukçuları da, devletlerarası sonuçları olan anlaşmaları yapma yetkisini fertlere vermenin büyük sakıncalar doğuracağını, bu yetkinin sadece, ülkenin ve milletin siyasi temsilcisi olan devlet başkanına veya yetkili kıldığı kişiye tanınabileceğini savunmuşlardır. Öte yandan, anlaşma yapma yetkisi gibi, anlaşmayı uygulama ve feshetme yetkisi de, devlet başkanı veya yetkili kıldığı kişi veya kurumda olmalıdır. Zira bunlar, kişisel bir takım anlaşmalar olmayıp müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkilere şekil veren devletlerarası anlaşmalardır.¹⁵²

Devletler hukukunda da ağırlıklı olan görüş, anlaşmaları yapma ve feshetme yetkisinin, yasama organının onayını alması şartıyla, devlet başkanında olması şeklindedir. Gerektiğinde devlet başkanı, ilgili bakan veya delegasyon başkanını, anlaşma yapmakla yetkili kılabilir.¹⁵³

B-FESHİ GEREKTİREN DURUMLAR

İslam hukuku, anlaşma hükümlerine uymaya büyük önem verdiği için, fesih cihetine gidebilmek için meşru gerekçeler öngörmüştür. Bu gerekçeler şöyle sıralanabilir:

¹⁴⁸ İbn Kudame, a.ge, VIII, 462

¹⁴⁹ eş-Şirazi, age, II, 260

¹⁵⁰ el-Kâsâni, age, VII, 101

¹⁵¹ el-Kalkaşendî, age, XIV, 8

¹⁵² el-Muheyri, age, 246, 247

¹⁵³ a.es., 248, 249; Ebu Hif, age, 456

1.Karşı Tarafın Anlaşmayı İhlal Etmesi

Örneğin; tek taraflı olarak savaş ilan etmesi veya anlaşmada yer verilen maddelere uymaması gibi. Aynı durum, zimmiler ve eman verilen kişiler için de sözkonusudur.¹⁵⁴

2.Karşı Tarafta Sezilen Sadakatsizlik Belirtileri

Müslümanlar, karşı tarafın sadakatsizliğine dair belirtiler sezip bundan kaygı duydukları zaman anlaşmayı bozabilirler.¹⁵⁵

3.Anlaşma Süresinin Sona Ermesi

Bu durumda anlaşmanın hükümleri ortadan kalkmış olur.¹⁵⁶

4.Aldatılmış Olmak

B, anlaşmada hile yapılması şeklinde olur.

5.Yanıltılmış Olmak

Taraflardan birinin, var olan bir sakıncayı gizlemesi şeklinde olur.¹⁵⁷

5.Hata Yapmış Olmak

Bu, anlaşmanın ana metninde yer almışsa fesih hakkı doğurur. Şayet hata, ifadeyle ilgili ise, bu takdirde düzeltilmesi gerekir.¹⁵⁸

İslam, anlaşmaların bu tür olumsuzluklardan uzak tutulmasına büyük önem vermekte ve bu durumları, anlaşmayı feshetmenin sebepleri olarak kabul etmektedir. Devletler hukukunda da aynı durumlar, anlaşmaların ya bozulmasına veya zarar görmesine yol açar. Ayrıca, devletler hukukunda öngörülen fesih gerekçeleri, İslam hukukunda yer verilen gerekçelerden fazladır. Bunun nedenini, İslamın, anlaşmaları korumada gösterdiği titizlikte aramak gerekir.

C-FESİHTE İZLENECEK YOL

Adı geçen sebeplerden bir veya bir kaç meydana geldiğinde anlaşma feshedilebilir. Ancak bu durumlar görülür görülmez, karşı tarafa düşmanca muamele yapılmaz ve saldırıda bulunulmayıp anlaşmayı feshetmede şu yol izlenir:

1-Önce anlaşmanın sona erdiğini veya bozulduğunu karşı tarafa bildirmek. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

¹⁵⁴ el-Kâsânî, age, VII, 109; İbnu'l-Arabî, age, I, 905; eş-Şirazi, age, II, 264; İbn Kudame, age, VIII, 462; eş-Şafî, age, IV, 190; Malik, age, I, 282

¹⁵⁵ eş-Şirbinî, age, IV, 262; İbn Kudame, age, VIII, 463; bkz. Enfal, 8/58

¹⁵⁶ el-Muheyri, age, 249, 250; bkz. Tevbe, 9

¹⁵⁷ el-Ğuneymî, age, 85

¹⁵⁸ Fevkal'ade, age, 528

“Eğer seninle anlaşma yapan bir kavimden anlaşmaya aykırı bir hainlik alameti duyarsan savaş açmadan önce, anlaşmalarını iptal ettiğini doğruca kendilerine bildir.” (Enfal,8/58)

Konu ile ilgili bir hadis de şöyledir: Muaviye ile Rumlar arasında bir anlaşma vardı. Bu sırada Muaviye onların memleketlerinden geçiyordu. Anlaşmanın süresi sona erince, kedilerine karşı saldırıya geçti. Bir de baktılar ki, bir adam atına binmiş şöyle sesleniyor: “Allahu Ekber, vefa var, vefasızlık yok!” Bu zatın Amr bin Abese olduğu görüldü. Muaviye kendisine bunun sebebini sorunca o şöyle dedi: Hz. Peygamber’den şöyle dediğini duydum: “Kendisiyle bir kavim arasında anlaşma bulunan kimse, süresi doluncaya veya onlara durumu bildirinceye kadar anlaşmada bir değişiklik yapmasın.” Bunun üzerine Muaviye beraberindekilerle geri döndü.¹⁵⁹

2.Karşı tarafa anlaşmanın bozulduğunu bildirdikten sonra, o ülkenin halkına bunu duyuracak kadar zamanın geçmesini beklemek gerekir. Bundan emin olunmadan anlaşmaya aykırı bir harekette bulunmak, sadakatsizlik olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁰ Bu nedenle Hz.Peygamber ve dört büyük halife, savaşa başlamadan önce, vali ve komutanlara, anlaşmayı feshetmelerinin sebebini karşı tarafa bildirmeleri talimatını verirlerdi.¹⁶¹

3.Karşı tarafın, müslümanlara karşı ansızın savaş ilan etmesi halinde, müslüman devlet başkanının, onlara duyuruda bulunmasına gerek kalmadan hemen karşı koymaya başlar. Nitekim Hz.Ebu Bekr zamanında Müslüman komutan Şürahbil b. Hasene, Ürdün’de, savaşmak istemeyen Tubeyriyas halkıyla barış anlaşması yapmış, ancak Hz.Ömer döneminde bunlar, müslümanlara ansızın saldırınca, Hz. Ebu Ubeyde, Amr b. As’a, onlara duyuruda bulunmadan karşı saldırıya geçmesi emrini vermiştir.¹⁶²

IV-HUKUKİ SONUÇLARI

İslam hukukuna göre, devletlerarası anlaşmaların devletler hukukuna kaynak olması, anlaşma olma niteliklerinden değil, Hz. Peygamber tarafından yapılmış olmalarından dolayıdır. Zira anlaşmalar, hükümlerin kaynağı olmayıp sadece onları uygulamanın araçlarıdır. Bu sebeple, Hz.Peygamber’in yaptığı anlaşmalar, İslam devletler hukukunun kaynağı, daha sonraki anlaşmalar ise, teşri değeri olmayan uygulama örnekleridir. Nitekim kitab ve sünnete aykırı hükümler taşıdıklarında geçersiz sayılırlar.

¹⁵⁹ Ali Nasif, age, IV, 347

¹⁶⁰ eş-Şeybanî, age, V, 1689 vd.; el-Kasimî, age, 506, 507

¹⁶¹ el-Kasimî, age, 492, 493

¹⁶² en-Nevavî, age, 82

Umumi devletler hukukunda ise, anlaşmalar, çıkarılacak yasalar için kaynak kabul edilmekte ve bu husus, İslam devletler hukuku ile arasındaki en önemli temel farkı oluşturmaktadır.¹⁶³ İslam devletler hukukuna kaynaklık etsin veya etmesin, yapılan devletlerarası anlaşmalar, daha önce yer verdiğimiz temel ilkelere uygun oldukları sürece, bir takım hukuki sonuçlar doğururlar.

A-İSLAM HUKUKUNA GÖRE

İslam devletler hukukuna göre, anlaşmaların yol açtığı başlıca hukuki sonuçlar şunlardır:

1.Anlaşmalara Bağlı Kalmak

Bu husus, müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkilerinde çok önemli bir ilke olarak kabul edilir. Bu önem, sadece dünyevi çıkarları gözetmek bakımından değil, aynı zamanda Allah'ın da emri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, anlaşmaya aykırı davranmak, aynı zamanda Allah'ın emrine de aykırı davranmak olur.¹⁶⁴

2.Anlaşma Maddelerini Uygulamak

Anlaşmalarda hedeflenen amaçlar, ancak maddelerinin uygulanmasıyla gerçekleşir. Anlaşma maddelerinin uygulanabilmesi için de, üzerinde mutabakata varmış olmak gerekir. Bu mutabakat, daha sonra yazılı metin haline getirilerek uygulanır.

3.Bütün Ülkede Geçerli Olmak

Genel Anlaşmalar, anlaşma metninde bir sınırlama olmadığı sürece, ülkenin tamamı için geçerli olur ve herhangi bir bölge, anlaşmanın kapsamı dışında tutularak ona aykırı davranamaz. Denizlerle ilgili iyi komşuluk anlaşmaları gibi, ülkenin sadece bir bölgesini ilgilendiren özel amaçlı anlaşmalar ise, sadece o bölge için geçerli olurlar.¹⁶⁵

4.İç Hukuku Etkilememek

İslam hukukçuları, devletlerarası anlaşmaların, ülkenin iç hukukunu etkilediğinden söz etmemişlerdir. Çünkü az önce belirtildiği gibi, bu anlaşmalar, yasamaya kaynak teşkil etmeyip sadece İslamî hükümleri uygulamanın araçlarıdır. Bu nedenle, iç hukukla çatışmaları sözkonusu değildir. Bunun nedeni, ikisinin de kaynağının kitab ve sünnet olmasıdır. Ancak bu durum, uygulayıcılar olarak, birey ve kurumları etkilemeyeceği anlamına gelmez. Burada problem gibi gözükten husus, iç hukuka aykırı görülen anlaşma maddelerinin uygulanamamasıdır.

¹⁶³ el-Ğuneymî, age, 50; Sultan, age, 46

¹⁶⁴ el-Ğuneymî, age, 124

¹⁶⁵ el-Muheyri, age, 255, 256, 259

5. Anlaşmada Taraf Olmayan Devletleri Bağlamamak

Maddelerine uymak istediklerini bildirmedikleri sürece, herhangi bir anlaşma, taraf olmayan devletleri bağlamaz. Böyle bir bildirimde bulunmaları ise, onları taraf devlet haline getirir. Hudeybiye anlaşmasında Huzaa ve Benu Bekr kabilelerinin yaptıkları gibi.¹⁶⁶

B-DEVLETLER HUKUKUNA GÖRE

Devletler hukuku uzmanları, devletlerarası anlaşmaların hukuki sonuçlarını şu başlıklar altında ele almışlardır:

1. Bağlayıcı Olmak

Devletlerarası anlaşmalar, taraf ülkeleri, maddelerine uymak zorunda bırakır. Bu husus, Viyana Anlaşmalar Yasası'nın 24. maddesiyle hükme bağlanmıştır. Taraf olan ülkelerin her biri, bu yükümlülüğünün yanısıra, anlaşma maddelerine uymayan devletlerden uymalarını isteme hakkına da sahiptir. Bu noktada İslam hukuku ile devletler hukuku arasında fark bulunmamaktadır. Şu var ki, anlaşmaya bağlılık, İslam hukukunda Allah'ın emri olarak telakki edilirken, devletler hukukunda ahlak ve iyi niyet ilkesine dayanır.¹⁶⁷

2. Uygulanması

Devletler hukukunda, anlaşmaların uygulanması; anlaşmanın konusu, uygulanma alanı ve uygulayıcı taraflar açısından ele alınır. Bu itibarla, bir devletin, herhangi bir konuda yaptığı bir anlaşma, aynı konuyla ilgili olmayan başka bir anlaşmasını etkilemez. Anlaşma metninde bir istisna getirilmediği sürece, anlaşmanın, taraf olan ülkenin tamamında uygulanması gerekir. Bu yönüyle anlaşmalar, sadece taraf olan ülkeleri bağlar. Bu noktalarda da İslam hukuku ile devletler hukuku arasında bir çelişki bulunmamaktadır.

3. İç Hukuka Etkisi

İslam hukuku ile devletler hukuku arasındaki en önemli ayrılık noktası budur. Zira devletler hukukuna göre, anlaşmalar, dış hukukun kaynaklarından sayıldığı için, iç hukuk hükümleri gerekçe gösterilerek aksatılamazlar. Aksine, taraf olan devlet, anlaşmaların uygulanabilirliğini sağlamak üzere, iç hukukta gerekli düzenlemeleri yapmak zorundadır. Nitekim Viyana Anlaşmalar Yasası'nın 26. maddesinde bu husus şöyle ifade edilmiştir:

¹⁶⁶ a.es., 256; Ibn Hişam, age, III, 203

¹⁶⁷ Ulvan, age, 24

“Anlaşmada taraf hiç bir ülke, anlaşmayı uygulamamanın sebebi olarak iç hukukuna sığınmaz.”¹⁶⁸

Bu nedenle, pek çok ülke, taraf oldukları anlaşmaları uygulanabilir kılmak için, anlaşma metnini, kararname şeklinde yayınlayarak iç hukukun bağlayıcı bir unsuru haline getirmektedir.¹⁶⁹

4.Geriye İşlememek

Devletlerarası anlaşmalar, yürürlük tarihinden önceki konularda geçerli olmazlar. Bu yüzden, aksi vurgulanmadığı sürece, herhangi bir anlaşma, yürürlük tarihinden önceki bir konuda taraflardan hiç birini yükümlülük altına sokmaz. Bu konuda da her iki hukuk sistemi arasında fark bulunmamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada varılan sonuçlar, şu şekilde özetlenebilir:

1.İslam hukuku, müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkilerinde barış halini asloğan durum olarak kabul eder. Savaş hali, ancak dış tehdit sözkonusu olduğu zaman meydana gelir.

2. Barışın sağlanması ve sürdürülmesi için devletlerarası anlaşmalar, sağlam bir vasıta olarak kabul edilir. Yapılan anlaşmalara, tarafların titizlikle uyması gerekir. İslam hukuku, anlaşmalara uymayı Allah'ın emrinin gereği sayar. Bu manevi faktör, hem Hz.Peygamber hem de daha sonraki halife ve müslüman hükümdarların, anlaşmalara riayet konusunda büyük hassasiyet göstermelerini sağlamıştır. Bu faktör, aynı zamanda İslam devletler hukukunu, bu konuda sadece iyi niyeti esas kabul eden umumi devletler hukukuna göre daha güvenli ve sonuç alıcı kılmıştır.

3.Anlaşmalarda adalet ve hakkaniyet, esas kabul edilerek güçsüzün güçlüye karşı ezilmesine müsaade edilmemelidir. Anlaşmalardan amaç, temel hakların güvence altına alınması ve İslamın, bütün insanlığa ulaşması için kalıcı ve kapsamlı bir barış zemini tesis etmektir.

4.İslam ülkesi, gayrimüslim ülkelerle, karşılıklı hak ve menfaatleri koruyucu ve geliştirici her türlü devletlerarası anlaşmayı yaparken bunların, İslamın özüne aykırı olmamasına dikkat eder. Bu çerçevede kendi hükümlerini haklarını koruduğu gibi, diğer ülkelerin hükümlerini haklarını da kabul eden anlaşmalar yapabilir.

5.İslam hukuku, İslam ülkelerini bir bütün olarak kabul eder ve ayrılıkları zayıf düşürücü sun'i ayrılıklar olarak değerlendirir. Ayrıca, mensupları arasında ırk, cinsiyet ve bölge ayırımı gözetmez. Böylece, İslam

¹⁶⁸ Ulvan, a.es.,25

¹⁶⁹ Fevkal'ade, age, 546

ülkelerinin devletlerarası platformlarda müslümanların haklarını tek güç halinde savunmalarını öngörür.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulkaki, Muhammed Fuad, el-Lu'lu'u ve'l-Mercan fi ma't-Tefaka aleyhi's-Şeyhan, Mısır, ts

Abdusselam, Ca'fer, Kavaidu'l-Alâkati'd-Devliyye, Kahire, 1401/1981

Akipek, Ömer İlhan, Devletler Hukuku, Ankara, ts

Ali Nasif, Mansur, et-Tâcu'l-Camiu li'l-Usûl, yy, 1382/1962

Ali, Ali Mansur, eş-Şeriatu'l-İslamiyye ve'l-Kanûnu'd-Devliyyu'l-Amm Vakte's-Silm, Kahire, 1969

Ali b. Ebi Talb, Nehcu'l-Belâğa, Beyrut, 1405/1985

el-Askalânî, Ahmed b. Ali b.Hacer, Fethu'l-Bâri, Suudi Arabistan, ts.

el-Aynî, Bedruddîn Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, Umdetu'l-Kari, yy, 1348

el-Buhûtî, Mansur b. Yunus, Keşfu'l-Kina', Mekke, 1394

el-Belâzûrî, Ebu'l-Hasen Ahmed b.Yahya b.Câbir, Futûhu'l-Buldan, Beyrut, 1398/1974

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahihu'l-Buhari, el-Matbaatu'l-Hayriyye, 1320

ed-Dusûkî, Muhammed b.Ahmed b.Arefe, Haşiyetu'd-Dusûkî ale's-Şerhi'l-Kebir, yy, ts

Ebu Ceyb, Sa'dî, el-Kamûsu'l-Fikhî Luğaten ve Istılahan, Dimaşk, 1988

Ebu Hif, Ali Sadık, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm, İskenderiye, 1395/1975

Ebu Yusuf, Ya'kub b. İbrahim, Kitabu'l-Harac, el-Matbaatu's-Selefiyye, 1352

Ebu Zehre, Muhammed, el-Alâkatu'd-Devliyye fi'l-İslam, Kahire, ts

el-Ermenâzî, Necib, eş-Şer'u'd-Devliyyu fi'l-İslam, Dimaşk, 1930

Fevkal'ade, Semûhî, el-Kanûnu'd-Devliyyu'l-Amm, Dimaşk, 1380/1960

el-Feyûmî, Ahmed b. Muhammed b.Ali, el-Misbâhu'l-Munir, Mısır, 1325

el-Ğazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b.Ahmed, el-Vecîz fi'l-Fıkhi's-Şafîî, Beyrut, 1399/1979

el-Ğazâlî, Muhammed, Fıkhu's-Sîre, Kahire, 1384/1964

- el-Ğuneymî, Muhammed Tal'at, Ahkâmu'l-Muahedat fi'ş-Şeriatî'l-İslamiyye, İskenderiye, 1397/1977
- Hadûri, Mecid, el-Harbu ve's-Silm fi Şeriatî'l-İslam, Beyrut, 1393/1973
- el-Halebî, Ali b.Burhanuddîn, İnsanu'l-Uyûn, el-Matbaatu'l-Behiyye, 1320
- Hamidullah, Muhammed, Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyasiyye, Beyrut, 1405/1985
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, Beyrut, 1402/1982; el-Bidâye ve'n-Nihâye, yy, 1351/1932
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b.Ahmed el-Makdisî, el-Muğnî, Kahire, 1367
- İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, ts
- İbn Hişam, Abdulmelik el-Himyeri, es-Siretu'n-Nebeviyye, 1391/1971
- İbn Kayyimi'l-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, Ahkâmu Ehli'z-Zimme, Beyrut, 1401/1981
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b.Ahmed, el-Muhallâ, Mısır, 1392/1972
- İbnu'l-Humam, Kemaluddin Muhammed b.Abdilvâhid, Fethu'l-Kadir, Mısır, ts
- İbn Rüşd, Muhammed b.Ahmed b.Muhammed el-Kurtubî, Bidayetu'l-Muctehid, Beyrut, 1401/1981
- el-Kađî, Abdulvahhab Ömer, Mevkıfu'l-İslam mine'l-Muahedat fi'l-Alakâti'd-Devliyye, Bahreyn, 1404/1984
- el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Ahmed b.Ali, Subhu'l-A'şâ fi Sinaati'l-İnşâ, Mısır, ts
- el-Kaşimî, Zâfir, el-Cihadu ve'l-Hukûku'd-Devliyyetu'l-Amme fi'l-İslam, Beyrut, 1982
- el-Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekr b.Mes'ûd, Bedâiu's-Sanayi', Beyrut, 1406/1986
- el-Makrizî, Ahmed b.Ali, es-Sulûk fi Ma'rifeti Duveli'l-Mulûk, Kahire, 1958
- el-Muheyri, Said Abdullah Hârib, el-Alâkâtu'l-Hariciyye li'd-Devleti'l-İslamiyye, Beyrut, 1416/1995
- Malik b.Enes, el-Mudevvenetu'l-Kubra, Mısır, 1323
- el-Merğinanî, Burhanuddîn Ebu'l-Hasen Ali b.Ebi Bekr, el-Hidaye, İstanbul, 1986
- Muhammed Serhan, Abdulaziz, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm, Mısır, 1389/1969

- Mus'id, Mustafa, Muahedetü'l-Bakt, İmam Muhammed Üniversitesi Arap Dili ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, V, 1395/1975
- Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Prestij Matbaası, ts
- en-Nevavî, Abdulhalık, el-Alâkatü'd-Devliyye ve'n-Nuzumu'l-Kadâiyye fi'ş-Şeriatü'l-İslamiyye, Beyrut, 1394/1974
- en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b.Şeref, Şerhu Sahihi Müslim, Beyrut, 1392/1972
- er-Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbas, Nihayetu'l-Muhtâc, Mısır, 1386/1967
- Rıda, Reşid, Tefsiru'l-Menâr, Kahire, 1346
- es-Salih Subhî, en-Nuzumu'l-İslamiyye, Beyrut, 1992
- Sabık, Seyyid, Fıkhü's-Sunne, Beyrut, 1397/1977
- es-Serahsî, Muhammed b.Ahmed b.Sehl, el-Mebsût, Beyrut, ts
- Soysal, İsmail, Türkiyenin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar, Ankara, 1965
- es-Suheylî, Ebu'l-Kasim Abdurrahman b.Abdullah el-Has'amî, er-Ravdu'l-Enif, Kahire, ts
- Sultan, Hâmid, el-Kanûnu'd-Devliyyu'l-Amm fi Vakti's-Silm, Kahire, 1389/1969
- eş-Şafî, Muhammed Beşir, el-Kanunu'd-Devliyyu'l-Amm fi's-Silmi ve'l-Harb, Iskenderiye, 1394/1974
- Şeltût, Mahmud, el-İslamu Akide ve Şeriah, Kahire, 1379/1959
- eş-Şevkânî, Muhammed b.Ali b.Muhammed, Neylu'l-Evtâr, Kahire, 1957
- eş-Şeybanî, Muhammed b.el-Hasen, Şerhu's-Siyeri'l-Kebir, Kahire, 1957
- Şubat, Fuad, el-Hukûku'd-Devliyye'l-Amme, Dimaşk, 1959
- eş-Şişekli, Muhsin, el-Vesît fi'l-Kanuni'd-Devliyyi'l-Amm, Libya, 1393
- eş-Şirazî, Ebu İshak İbrahim b.Ali, el-Muhezzeb, Beyrut, 1379/1959
- eş-Şafî, Muhammed b.İdris, el-Umm, Beyrut, ts
- eş-Şirbinî, Muhammed el-Hatîb, Muğni'l-Muhtac, Mısır, 1352/1933
- Türkçe Sözlük(Türk Dil Kurumu Yayını), Ankara, 1988
- Tabbare, Afif Abdulfettâh, Ruhü'd-Dini'l-İslâmî, Beyrut, 1393/1973
- Zeydan, Abdulkerim, Mecmuatu Buhûsin Fikhiyye, Bağdat, 1404/1986
- ez-Zuhaylî, Vehbe, Asâru'l-Harb fi'l-Fikhi'l-İslâmî, Dimaşk, 1416/1992